

Эхэ Найхан нютагаа эд хамта мандуулаа!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996

МАЙН
22

Зунай эхн харатпан
могой харын 5
СРЕДА
гарагай 4
№95 (19435)
Газетын сэл
Хэлсээгэ.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИЙН ДОЛООН ХОНОГ

Буряад Республикын Президент А.В. Потапов майн 20-до хубиин асуудалнуудаар уулзалга үнгэргөө.

Майн 22-23-да Президент Баргажанай аймагаар албанай хэрэгээр ябаха түсэбтэй.

Майн 20

Нотариусуудай республиканска зүблөөн үнгэргэдөө. Оршон тойронхи байгаалие хамгаалха талаар республикын Правительствын хүдэлмэрийн түсэбэй проектээр экологическа соведэй зүблөөн болоо.

Майн 21

Буряад Республикын Правительствын зүблөөн үнгэргэдөө. Үхибүүдэй болон хуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй зунай амаралгы болон тэдэниие элүүржүүлгыг эмхидхэхэ талаар эмхидхэлэй комитедэй заседани, зониие социальна талаар хамгаалгын районно болон городской таһагуудые даагшанарай зүблөөн эмхидхэгдээ.

Майн 22

Түбэй хунгуулийн комисси болон олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй талаар комитет Россин Президентын болон Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай хунгалтануудаар олонитэдэ мэдээсэл тараалгын хэрэгсэлнүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэй зүблөө үнгэргэхэ. Уран найханай музейдэ үхибүүдэй зурагай выставкэ нээгдэхэ. Информатикаар студенческэ олимпиада үнгэргэгдэхэ.

Майн 23

Ой модо зүбөөр хэрэглэхэ болон түймэрнүүдхээ ой тайга хамгаалха тухай асуудалнуудаар Ой модоной ажахын министрствын коллеги болохо. Россин Федерацийн Правительствын болон Буряад Республикын Правительствын хоорондох эгэмжэ түлөөлэгчнүүдые хизаарлаха тухай Хэлсэнүүдэй проектүүдые хаража үзэхэ, зүбшэн хэлсэхэ талаар зүблөөн үнгэргэгдэхэ. Бюджетэй олзын хубида нэмэлтэ оруулха талаар комисси хүдэлмэрээ эхилхэ. Байгаалин музейдэ оршон тойронхи байгаалие хамгаалгын үдэртэ зориулагданан театриализованно харалга

эмхидхэгдэхэ.

Майн 24

Сүүдэй шийдхэбэри гүйсэдхэгшэдэй республиканска зүблөөн болохо. Эрдэм хуралсалай, дээдэ хургуулийн болон эрдэмэй эмхи зургаануудай хэрэгүүдэй талаар министрствын коллегиин заседани, мүн Барилгын болон архитектурын министрствын коллегиин "Буряад Республикада газарай хүдэлэлгэһөө нэргылгэ" гэнэн программа бодотоор бээлүүлхэ тухай асуудалаар заседани үнгэргэгдэхэ.

Майн 25

Республикын хургуулинуудта хургуули дүүргэһэнэй тэмдэг болохо "һүүлшын хонхо" жэнгири.

Долоон хоногой туршада Хүдөө ажахын болон эдээ хоолой министрствын мэргэжэлтэд ажахынуудаар ябажа, хабарай тарилгын хүдэлмэри үнгэргэлгэд бодото туһаламжа хүргэхэ. Ажалай болон зониие ажалаар хангалгын министрство "Норильскбыт" үйлэбэриин нэгэдэлэй захил хэһэнэй ёһоор хүдэлмэришэдые бүридхэхэ. Экономикын министрство Буряад Республикын Правительствын хоёр жэлэй ажал ябуулгын дүнгүүдээр материалнуудые бэлдэхэ. Харин Элүүрые хамгаалгын министрство болон Гүрэнэй санитарно-эпидемиологическа хиналтын түб "АнтиСПИД" гэнэн республиканска программа зохёохо. Зарим министрствэнүүд болон албан зургаанууд үхибүүдые хамгаалгын үдэрые угтуулан, эмхидхэлэй хүдэлмэридэ хабаадаха. Залуушуулай хэрэгүүдэй, аяншалгын, физкультура болон спортын талаар гүрэнэй комитет профессор, Бүхэсоюзна категориин судья Б. Д. Сандановай дурасхаалда хур харбалгаар республикын чемпионат үнгэргэхэ.

Түймэрһөө хохидоһон хүнүүдтэ туһаламжа хүргэхэ талаар правительствын комисси хүдэлхэ юм.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

Июниин 16 - Россин Федерацийн Президентын хунгалтын

Үдэр

Б.Н. ЕЛЬЦИНИЕ ДЭМЖЭГШЭД ОЛОШОРНО

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо А.Д. Карнышев найхан журналистнуудые сугалуужа пресс-конференци үнгэргэхэдөө, Арадай Хуралай үүсхэлээр эмхидхэгдэһэн социологическа шэнжэлэлгын зарим тэды дүнгүүдтэй танилсуулба. Россин Президентын хунгалтын урдахана үнгэргэгдэһэн энэ шэнжэлэлгын тоо, баримтанууд яашые эсэсэй тобиолол гэжэ тооломоор бэшэ юм ааб даа. Тиибэшые арад зоной дунда байһан ханаа бодолнуудай шэнжэлгы дүүрэн бэшээршые наа гэришэлһэн баримтанууд байһаниинь эли. Баргажанай, Ивалгын, Бэшүүрэй, Хяагтын, Хэжэнгын, Тарбагатайн аймагуудта ба Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг 1006 хүнүүдтэ элдэб асуудалнуудта харюу үгэхьенй дуралдагдажа, тэдэнэй наамажанууд согсологдоходоо, һонирхолтой байба.

"Болохоёо байһан хунгалтада хэн илахаб" гэнэн асуудалда харюусагдай 39,7 процентнь Ельцинэй нэрэ нэрлээ, 32,2

процент - Зюгановай, 4,3 процентнь - Жириновскиин. Тиихэдэ, хэнэй түлөө дуугаа үгэхэбта гэнэн асуудалда харюусагдай 23,4 процентнь Ельцинэй түлөө, 27,3 процентнь Зюгановай түлөө гээд харюусаа. Ельцин зааб доиллэхэ гэжэ ехэнхи хүнүүд харюусаашые наа, Зюгановай түлөө дуугаа үгэхэбди гээд олонинь хэлэбэ.

Үнгэрһэн декабрь нарын хунгалтада Зюганов 27,7 процент дууабаа нэн. Мүнөөшые тэрэниие дэмжэхэ зоной тоо тэрэл зандаа. Эдэ хүнүүднэй хэд бэ гэбэл, - ехэнхи ушарта 50 холо гараһан хүнүүд, эрдэмэйнгээ талаар эхин классдүүргэһэн, хүдөө нютагуудта ажаһуугшад, хүдэлмэришэд, хүтэлбэрилэгшэд. Харин Ельциниие гол түлэб 30 хүрөөдүй залуушуул, оюутад, олзын хэрэг эрхилэгшэд, дээдэ эрдэмтэйшүүл дэмжэнэ, тэрэндэ дуугаа үгэхөөр мэдүүлнэ. Асуудалда харюусагшад сооһоо Хэжэнгын, Тарбагатайн, Бэшүүрэй аймагаархид Зюгановай түлөө, баргажанаархид Ельцинэй түлөө,

улаан-үдынхидэй 27,2 процентнь Ельцинэй, 22,9 процентнь Зюгановай түлөө дуугаа үгэхэ байһанаа гэршэлээ. Гэхтэй хамта, харюусагдай дунда хэнэй түлөө хунгахаяа шийдээгүйшүүлэй тоонь 33,3 процент болоно.

Энэ шэнжэлэлгын үшөө нэгэ баримта һонирхолтой, буряадууд Б.Н. Ельциниие бусад яһатадта орходоо олоор дэмжэнэ, мүн дэлгүүрэй харилсааниие үлүү найшаана. Хэрбээ 1995 оной декабрь нарада асуудалнуудта харюусагдай 30 процентнь лэ дэлгүүрэй харилсаа дэмжэжэ байһанаа мэдүүлһэн байбал, мүнөө энэ зоной тоо 45 процентдэ хүрөө. Илангаяа залуушуул (57 процент), дээдэ хургуули дүүргэгшэд (60 процент) дэлгүүрэй харилсаан зүб нэбтэрүүлэгдэнэ гэжэ тоолоно.

Үшөө нэгэ дүн. Харюусагдай хэдыниинь хунгахаяа ерэхэб? 72 процентнь хунгуулида хабаадахабди, 4,8 процентнь үшөө мэдэнгүйбди гэжэ харюусан байха юм.

В. ШАГДУРОВ.

ТҮНХЭНЭЙ АЙМАГАЙ ӨӨНЭДЫН ХҮТЭЛБЭРИЙН ЗАХИРГААНАЙ, ТҮНХЭНЭЙ НАЦИОНАЛЬНА ПАРКЫН ДИРЕКЦИЙН, УЛААН-ҮДЭДЭ АЖАҢУУДАГ ТҮНХЭНЭЙ НЮТАГ ЗОНОЙ ЭБЛЭЛЭЙ СОВЕДЭЙ РЕСПУБЛИКЫН БҮХЫ ХҮН ЗОНДО, АЙМАГУУДАЙ ЗАХИРГААНУУДАЙ ГУЛВААНАРТА, ПРЕДПРИЯТИНУУДАЙ, ЭМХИ ЗУРГААНУУДАЙ, ОЛЗЫН ХЭРЭГ ЭРХИЛДЭГ ЭМХИНҮҮДЭЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭДТЭ ХАНДАЛГА

Майн 13-да Түнхэнэй аймагай дэбисхэр дээрэ оршодог Бадарай үдхэн нарһан тужа соо түймэр носоод, секундын 35 метр хүсэтэй шанга һалхинда ехээр һүжэржэ, модоной оройгоор тарадаг түймэр болошоһон байна. Галай аюулһаа РАН-ай СО-гой Газарай хурьһэнэй болон иносферын институтай Солнечно посёлок, мүн Улбагай луурин хохидобо. Түймэртэ байрын 40 гэр бүхы эд бараатаяа, адуу малтаяа шатажа, 190 хүн ажамидарха арга боломжогүй үлэшэбэ. 4 хүн наһа бараа. Оройдоол хахад часай туршада имэ аюул тохёолдоо бшуу.

Ойн харуулай албан, "Мир" колхозойхид болон бусадшые эмхи зургаануудай түлөөлэгшэд түймэр сараха, зониие гал сооһоо гаргаха талаар бүхы хэмжээнүүдые абаа нэн.

Тогтоһон онсо байдалһаа уламжалаан, Түнхэнэй аймагай өөһэдын хүтэлбэрийн захиргаан, Түнхэнэй национальна паркын дирекци, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг Түнхэнэй нютаг зоной эблэлэй совет таанадта, хүндэтэ нүхэд, нютагаархид, ноёд һайд, хатан абгайнарта хандажа, арга шадалаараа (хубсаһа хунар, аяга амһарта, хартаабха, барилгын материалнуудаар) туһалхыетнай, мүн мүнгэн туһаламжа үзүүлхыетнай гуйна.

Хүнүүд болон юридическэ нюурнууд туһаламжаяа Түнхэнэй аймагай захиргаанай социальна хамгаалгын таһагта имэ хаягаар эльгээхэт:

Хэрэн луурин, Ленинэй үйлсын 105-дахи гэр,
телефон 91-2-24.

Мүнгэн туһаламжаяа Хэрэндэ, Сбербанкын 2432 таһагта,
529 номерой расчётно счёто дамжуулхат.

Сбербанкын номерой счёто 600164125, Түймэрһөө
хохидогшодто туһаламжын жаса.

Улаан-Үдэдэ имэ хаягаар хандахада болохо:

Илалтын проспектын 18-дахи гэр, кооперативна техникум,
10-дахи кабинет.

Хохидоһон зондо туһа хүргэһэн таанадай нигүүлэсхы сэдхэл, энэрхы найхан үйлэ хэрэг тухай дурасхаал арад түмэнэй дунда олон жэлнүүд соо мүнхэ байхань болгогой!

ТҮЙМЭРҮӨӨ ХОХИДОГШОДТО ТУҢАЛАМЖА

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын аппарат ойн түймэрнүүдхээ хохидогшодто туһаламжа хүргэлгын жасада нэгэ үдэрэйнгөө салин оруулха гэнэн шийдхэбэри абаа. Буряадай Национальна банкдахи тусхай счёто мүнгэн оруулагдаха.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ДЕПУТАДА КАНДИДАДУУДАЙ АНХАРАЛДА

1996 оной майн 27-до 14 сагта Правительствын байшангай 406-дахи кабинеттэ Буряадай телерадиокомпаниин каналнуудта эфирнэ саг үгэхэ болон гүрэнэй хэблэлнүүдтэ идхалгын материалнуудые толилхо талаар Буряад Республикын Арадай Хуралай депутадта кандидатуудай дунда жээрэб таталга үнгэргэгдэхэ.

Буряад Республикын хунгуулийн комисси.

Дэлгүүрэй харилсаан: ажабайдал, ажал хэрэг

НҮҮЛЭЙ жэлнүүдтэ энэ ажахы тухай яһала олон, һайншые һураг суу холо-ойгуур дуулдадаг болонхой.

Бүхы дээрээ хүдөөгэй диилэнхи олон хамтын ажахынуудай арай-шамай ажамидаржа, үри шэридэ дарагдашоод, нилээд зүдэржэ байхада, таряашадай ажахынуудай Барай нэгэдэл үүлэй 2-3 жэлдэ үйлэдбэриез сэбэр ашаг олзотойгоор эрхилэнэ. Үнгэрһэн жэлдэ гансахан һу хаалин фермэ 150 миллион түхэригэй олзо оруулаа юм. Эндэхид

процент - басагдтань хүртэхэ юм. Хүдэлжэ байһан хүнүүдэй хубита хамтын ажалда оруулһан хубиинь зэргээр тэрэн нэмэжэл байха болоно. Тиймэһээ хүнүүдтэ һайнаар хүдэлхэ эрмэлзэл яһала бии байна. Наһанай амаралтада гараһан үбгэд, хүгшэдшые мартагдаагүй. Пенсионер бүхэнэй хубита - 6 миллион түхэригөөр сэгнэгдэнхэй.

Таряашадай ажахынуудай Барай нэгэдэлдэ мүнөө 266 хүдэлмэришэн тоологдоно.

Гол үйлэдбэринь һу хаалин фермэ, таряан ажалай бригада

Илангаяа зунай ехэ аадар бороогой һүүлдэ, хабарай горитой һайрамда хадаһаа урдаһан уһанда тэрэн халтад гэхэдэ нурадаг, угаагдадаг газар. Һотойл таряаша угай эхэнэр Анна Никитична Дригунова эндэхи тракторно-таряан ажалай бригадын тоо бүридхэгшөөр олохон жэлдэ хүдэлэнэ.

Һүүлэй үедэ дүршэлтэй агроном Алексей Алексеевич Лебедевэй хүтэлбэрилгэ доро бригадада газар таряалан эрхилэлгэдэ шэнэ технологи, түрүү онол аргуудые

республика соогоо эгээл түрүүлэн голландска технологи хэрэглэжэ, хартаабха ургуулдаг болоо. Саашадаа ажахыдаа хартаабха

ХҮГЖЭЛТҮЙНГӨӨ ЗАМ ЗҮБӨӨР ОЛОХОДОО

буйлууддаг заводтой болохоор түхээржэ байна. Тэрэн жэлдэ 15 миллиард түхэригэй табан зүйлэй продукция буйлуулан гаргаха юм.

Барай ажахын өөһэдэн фирменнэ пивэ нэрэдэг болохоор үнинэй. Тэршэлэн талха татаха тээрмэ, хилээмэ бариха пекарни, модоор барилгын хэрэгсэлнүүдые хюрөөдэжэ, хайжа, харууджа гаргаха цех гэхэ мэтэ хамһабариин халбаринуудын амжалтатай хүдэлэнэ.

Үнэндөө, урдань энэмнай аймагай, республикын бусад жэжэхэн колхоз, совхозуудһаа юугээрэшые илгардаггүй, юрэл багахан үйлэдбэритэй "Путь Ленина" гэжэ нэрэтэй колхоз байһан юм.

Хэдэн жэлэй саана эндэхи зон ажахынгаа хүтэлбэрилгэшөөр эдбхитэй, һүбэлгэн бэрхэ, олон юумэ шадаха, мэдэхэ - Михаил Васильевич Рютиниие һунгаа һэн.

Тэрэ энээнэй урда тээ партиин Мухар-Шэбэрэй райкомой нэгэдэхи секретаряар хүдэлөө. 1990 оной хабар тэрэнэй эндэ ерэхэдэ, хүдөөгэй хамтын болон гүрэнэй ажахынуудай эмхидхэлые хубилгаха гэжэ ехэ шууан, хүлгөөн боложо, таряан болон мал ажалай үйлэдбэри эрид доошоо унажа эхилээд, мүнгэ зөөриин талаар хүдөөгэй ажахынууд гайтайхан гасалан, хашалтада орожо байгаа гүбдаа. Юрэдөө, "зэрлиг дэлгүүрэй" бутуули юрын зоной хүзүүндэ яһалаа хүсэд утлагдажа захалһан һаабза.

Энэшые үедэ Барай зон түрүүлэгшэ М. В. Рютинэй хүтэлбэрилгэ доро тэрэ хүлгөөн соогуур ехэ тээлмэрдэжэ, гүлгэжэ байнгүй, бултадаа һайса хөөрэлдэжэ, али аргыень бэдэржэ, ажахыгаа шэнэ гуримаар эрхилхэ өөһэдэн зам оложо шадаа. Колхоз бэшэ боложо, таряашадай ажахынуудай нэгэдэл эмхидхэхэдэ, эндэхид миил газра талынгаа гаршаг, нэрэ һэлгээд, һанаагаа амараагүй.

Нэн түрүүн ажахынгаа газар, адууһа мал, машина, техникэ, хамтын байра байдэлые тодорхойгоор тоолон сэгнэжэ, зонойнгоо тоогоор хубитанууд (пай) болгожо хубаагаа. Энэнь хүн бүхэнэй акционернэ дэбтэрхэн соо хэндэ хэды шэлээн газар, зөөри хүртөөб гэжэ бэшгэдэнхэй. Жэшээнь, Михаил Васильевич Рютинэй өөрын таряашанай дэбтэр соо иигэжэ бэшээтэй: 1992 оной январин 1-дэ хубитапайн 13194 түхэригэй сэнтэй байгаа һаа, үнгэрһэн жэлэй дүнгөөр тэрэн 80 миллион үлүүтэй түхэриг болотороо ургаа. Тэрэнэйнь 60 процент - хүбүүндэнь, 20-20

болоно. һүүлэй жэлнүүдтэ Мухар-Шэбэрэй аймагай олонхи ажахынуудай үнээдэ эрид үсөөлөөд байхада, Барай нэгэдэлэй фермэ һаалингаа малые гансахан жэл соо 70 гаран толгойгоор олон болгожо, мүнөө тэдэнэ 400-да хүргэбэ. Мүн малайнгаа үүлтэрые һайн болгохо, ашаг шэмыень дээшлүүлхэ талаар бага бэшэ анхарал хандуула. Һүүлэй үедэ фермын үнээдэй хахадһаа һураггүй олонийн һу ехэтэй хара-эрезн үүлтэрэй болонхой. Энээнтэй хамта үхэрнүүдэ һайнаар эдээлүүлхэ, шэмэтэй, шанартай тэжээл бэлэдхэхэ гэжэ оролдодог.

Эдэ бүгэдын ашаар нёдондо эндэхи фермэдэ үнээн бүриһөө дуңда зэргээр 2175 килограмм һүн һаагдаа юм. Тийгэжэ ажахын аймаг соогоо эгээл ехэ - 6700 центнер һу үйлэдбэрилөө. Ондоогоор хэлэбэл, гансахан жэл соо һу һаалияа 1,5 дахин дээшлүүлжэ шадаа бшуу. Иимэ үрэ дүн нэгэшые ажахыда туйлагдаагүй.

Үнгэрһэн жэлдэ түрүү һаалишан Тамара Фёдоровна Пшеничникова даажэ байһан 28 үнээнһээ бүхыдэнь 807 центнер һу абаа гэхэ гү, али үнээн бүхэнһөө 2952 килограмм һу һаагаа. Мүн Нина Фёдоровна Гороховская, Ольга Андреевна Митрофанова гэгшэд үнээн бүриһөө тус тустгаа 2194-2270 килограмм һу һааһан байна. Үнгэрһэн январь, февраль һарануудта эндэхид үнээдһээ үдэрэй 250-260 килограмм гэхэ гү, али үнээн бүриһөө 9,5-10 хүртэр һу абадаг байгаа. Март соошые энээнээ доошолуулаагүй.

Нёдондо үнээн бүриһөө һааһан хүмин 3000 килограммда нэгэ заахал дутаһан юм. Мүнөө жэлдэ одоол энээндэ хүргэхэ һанаан бии, - гэжэ Т. Ф. Пшеничникова хэлэнэ.

Һаалишад, малшадай бодотоор оролдожо хүдэлхэ эрхэ байдал яһала бии. Малайн байра хуушаншагыше һаа, һайнаар заһабарилагдаһанхай, досоонь һаруул, дулаан. Шэбхэ шабаһанһаа хүсэд сэбэрлэгдэнхэй. Онһон түхээрлэгэнүүдын һаадгүй хүдэлгэдэнэ. Ариг сэбэр сахиха гуримжэншэдгүй бөөлүүдэгдэнэ. Тиймэһээ Барай фермын һүн Мухар-Шэбэрэй акционернэ эмхийн тоһоной заводто һайн шанартай гэжэ сэгнэгдэн абтадаг юм.

Таряан ажалайн бригадые абаад үзэе. Таряалангын тиймэшые үржэлтэй һайн, нэлэнхы үргэн гэхын аргагүй. Тэрэн Барай үндэр дабаанай урда хормойн, гол түлэб ой модоной нариихан хүнды, ташалангуудаар оршодог.

нэбтэрүүлхэ талаар ехэ юумэн хэгдэнэ. Ажалай журамшые яһала шангадхагдаа гэхээр. Илангаяа механизаторнууднай таряалан дээрэхи бүхы хүдэлмэриие һайн шанартайгаар бүтэхые оролдодог гэшээ, - гэжэ тэрэ хөөрэнэ.

Нёдондо июнь, июль һарада гандуу байжа, таряанай ургасые горитойгоор хатаагаашые һаань, бригада бүхыдэнь 18,1 мянга гаран центнер орооһо сохижо абаа. Барга һайн жэлдэ тэрэн 27-30 мянган центнертэ хүрэдэг юм.

Манайдашые уг унгараа, сэдхэл бодолоорошые Һотой таряаша зон олон юм даа. Эндэхи хэдын эгсэ ташалангай жаа-жаахан таряалангууд дээрэ газар хахалха, тарилга хэхэ, ургаса хуряаха гэшээ тиймэшые хүнгэн бэшэ. Һураа, дадаагүй зон эндэ хүдэлжэ шадахагүй. Энээн дээрэһээ бидэ механизаторнуудта үндэрөөр сэгнэгдэбди. Тэдэнэй дундаһаа Анатолий, Валерий Гороховскинууд, Сергей Фелелов, Иван Худеев, Михаил Гарев, Константин Бурдуковский гэгшэдые онсолон нэрлэжэ болоно, - гэжэ түрүүлэгшэнь хэлээ һэн.

Байгша оной хабарай тарилгын үедэ нэгэдэлэйхид 3576 гектарта тарилга хэхэ байна. Тэрэнэй 40 гаран гектарта хартаабха тарилгадаа юм. Тарилгада хэрэгтэй бүхы юумэн хүсэд бэлэдгэжэ байнхай.

Ажахын хамһабариин цехүүд тухай дээрэ халта дурдаа һэмди. Заа, ехэшые һаань, жасадаа мүнгэ оруулжа байхын тула нэгэдэл өөһэдэн пивын завод, хартаабхаар элдэб продукция буйлуулха цех, модо болбосоруулха участок гэхэ мэтэһээ гадна, үшөө Мухар-Шэбэртэ өөһэдэн фирменнэ ресторан, зошодой бууха байра, худалдаа наймаанай талмай түхээржэ эхилэнхэй. Юуб гэхэдэ, дэлгүүрэй харилсаанай үедэ гансал гол үйлэдбэри барижа урагшаа ябагдахагүйн мэдээжэ ааб даа.

Тобшолон хэлэхэдэ, социальн-экономическа байдалай доройтолгын хүжэржэ, мүнгэн сангай ходо дуталдажа байһан сагташые ажал хэрэгэ зүбөөр, бодомжотойгоор эмхидхэн, ашаг үрэ ехэтэйгээр хүдэлхэ арга зам оложо шадаһан газарта дэлгүүрэй нэшүү долгыншые балай аймшагтай бэшэ байнал даа.

В. ШИРДАРМАЕВ,
"Земля Мухоршибирская"
газетын хүдэлмэрилэгшэ.
М. НАМЖИЛОВ.

Зинаида Степановна Теслева "Электромашин" заводой үргэн хэрэглэмжын эд бараанай цехтэ 25 жэлэй туршада таһалгаряагүй хүдэлжэ байнхай. Гурбадахи разрядай слесарь-хабсаргаһа Зинаида Степановна гүсэнуудые хабсаргадаг бригадые даагышаар хүдэлдэг. Тиймэһээ тэрэ гүсэ бүхэнэй шанарай түлөө харюусалгатай. Ажал хэрэгтнай ямар бэ гэжэ асуухадамни, бусад предпритинуудтай адли ааб даа гэжэ бригадир харюусаа һэн. Салин саг соогоо түлэгдэхэгүй, хабсаргаха зүйлнүүд саг соогоо асарагдахагүй...

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: З. С. Теслева.
М. ШАНТАКОВОЙ фото.

Аглаг һайхан Ага нютагта

ХАМ ОРО ҺОНОЙ АШААР

Уһаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй хаһа хониной түл абалгын үедэ ерэдэг. Эгээл энэ үедэ малнай хооллобо гү, хурьгадаа хүжүүлээ, угжуулаа гү, байра дулаан, хэбтэри хуурай гү гэхэ мэтын бодолнууд үдэр һүнигүй амар заяа үзүүлнэгүй. Тон ехэ анхарал хурьгадта бээ. Юундэб гэхэдэ, хүйтэн нойтонһоо һэргылжэ, "хадхалыа" үбшэндэ дайруулхагүй Һотой. Хадхалыатаһан хурьганай заяандашые өөдөлхөгүинь эли. Тиймэһээ түрэхэтэйн сасуу тэрэндэ анхаралаа хандуулха тон шухала.

Агын аймагай "Гүнэй" совхозой түл абалга түлэг дундаа. 1996 оной оройн түрэлгэдэ (апрель, май соо) 16 хонишоной хүдөө буусануудта 7800 эхэ хонин түл үгэхэ гэжэ түсэблөөтэй. Майн нэгэнэй байдалаар 4783 хурьга гүнэйхид абаад, тэнжээжэ байна. Зуун эхэ хонинһоо наяд хурьга Б-Ж. Дармаевай, Д-Ж. Дармаевай, К. Аюровай, Б-Ж. Батоболотовой бүлэнүүд туһалагшануудта хамта абаад байна.

Һаяхан совхозой суглаанда түрэлгын дүнгүүдээр тон олон хурьга абаһан хонишодые видео-магнитофонуудаар урмашуулха гэхэн асуудал табигдаа һэн. Энэнь хонишодой оролдолго сэгнэхэ зорилготой юм.

Мүнөө хабарай уларилхүйтэй, шэрүүн тиймэһээ ногооной ургаса ехээр оройтожо байна. Тийгээшые һаа, үбһэн, талха таряан, сенаж малда дуталдахагүй, - гэжэ зоотехник Балдан Базарович Намдаков хэлэнэ.

Энэ жэл мал хүрэгнай гээлтэгүйгөөр үбэлжөө. Түлшые яһала һайн абтажа байна. Саашадаа адуу малнай һэргэжэ, олошорхонь болтогой!

Б. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ,
оюутан.

Июнийн 16 - Россин Федерацийн Президентын хунгалтын үдэр

НАГШАЖА ҮЗЭХӨӨР САГ ЕРЭЭ

Энэ жэлэй июнь харын 16-да Россин гүрэнэй хуби заяан олон жэлдэ шийдхэгдэхэ болоно.

Мүнөө үедэ улад зоной ажабайдал аргагүй хохидолдо ороод байна. Ухибууд, дайнай ба ажалай ветеранууд, инвалидууд, үлгэ халга үтэлхэн хүнүүд ехээр зоононо. КСумэнэй сэн үдэр бүри ургана, мүнгэнэй сэн унажал байна. Олонхи зон аха дүүдээ, нүхэдтөө хурим түрдээ, хүнэй наһа барахада саг болзортонь ошожо шадахаяа болёо. Кинотеатрта нуужа амарха, газетэ, журналнуудые захижа үхибүүдтээ уншуулаха аргагүй болошообди.

Залуу үетэнэй 60-аад шахуу процентнь бээр муу, элдэб үбшэнтэй гэжэ эмшэд батална. 40-өөд процент хүн зон медицинскэ нормоноо доогуур хоолоно. Россин нэгэ хүндэ элүүрье хамгаалгада оройдоо 9 доллар, США-да 2700 доллар жэл соо гаргашалагдана. Армиин үүргэ доошолоо, өөхэд соогоо дайлагдажа бэе бээе аласажа орден, медальнуудта хүртэхэ гэшэ юун бэ? Худал хуурмаг үгэ, мэхэ гохо хүсэндөө ороо. Сэрэгшэд хоорондоо эб зэбээ алдажа, дайшалхы буу зэбсэгүүдые, техникээ наймаанда гарганад, арминаа зугаанад. Иймэ арми гүрэнөө гададын дайсаднаа хайшан гэжэ хамгаалаха байнаб?

Үнэн зүрхэнһөө хамтынгаа ажалда хүдэлжэ ябаһан ажалай түрүүшүүлэй хэндэшье тоблгохёо бодогшонины гэмшээр. Багшанарай, хүмүүжүүлэгшэдэй, врачнуудай, журналистнуудай, уран зураашадай, соёлой болон бусадшы ажалшадай үүргэ

доошолоо. Гүрэнэй гол баялиг болодог алтан, мүнгэн, үнгэтэ металл, булад, шэрэм, нефть гэхэ мэтэ зөөри хариин гүрэнүүдтэ уһан шэнгээр урдана. И.В Сталиной наһа бараад байха үедэ, СССР гүрэнэй алтанай нөөсэ 2050 тонно байгаа. Горбачёв Ёльцин хоёрой СССР гүрэниё унагаагаад байхадань, гүрэнэй нөөсэ алтан оройдоол 140 тонно үлөөд байгаа. Мүнөө үедэ Россин нөөсэ алтанай хэды тонно үлөөд байһыень бү мэдэе.

Гүрэнэй промышленность эд бараа багаар гаргана. Тиймэһээ магазинуудаар, харгын ябаган наймаашадай байдаг газараар хари гүрэнүүдэй хэрэгтэйшье, хэрэггүйшье эд бараан дүүрэнхэй.

Президент Б.Н. Ельцин гүрэнэй зөөридэ тийсбараа эзэн болоо. Президент парламентын шалгалтаһаа гаранхай. Тиймэ хадаа хэзээдэшье хүсэтэй, баян гүрэн тогтожо шадахагүйнь мэдээжэ ааб даа. Нэгдэхээр, Ельцинэй хүтэлбэридоо Сагаан байшан танкын ехэ үхэр буугаар буудагдажа, тэрэниёе заһабарилахын тула гүрэнэй 140-оод миллиард түхэриг мүнгэн гаргашалагдаа. Хоёрдохоор, Чечняда дайгаар орожо, хэдэн мянгаад сэрэгшэд алуулаа, олонийнь эрэмдэг болоо. Тэрэ дайнай үедэ хэды олон гэр бүлэнүүд зобоно, тулина гэшэб? Чечен Республикыё нэргээн, хүл дээрэн гаргахын тула хэды ехэ мүнгэн хэрэгтэй болоноб? 1992 оной июлинь 20-да Россин, Правительствоын Түрүүлэгшын орлогшо Владимир Шумейко Чечняда 500 миллион түхэриг үгэхэ зарлиг гаргана байдаг. 1993 оной март харын 15-да

Сергей Шахрай гар табижа Грознодо, 2,5 миллиард түхэриг эльгээгээ. 1995 оной августһаа декабрь наһа хүрэтэр 6 триллион түхэриг ба 1 миллиард доллар тэндэ эльгээгдээ гэдэг. Чечняда ошоһон мүнгөөр Грозно хотыё шэнээр бодхоохо ба дайнай хохидолдо ороһон зондо туһаламжа болгон үгэхэ аад, тэрэ мүнгэн Москва Грозно хоёрой хоорондо үгы болодогынь гайхалтай. 1996 ондо Россин Правительство Чечняда 2 триллион түхэриг мүнгэ үгэхэ гэхэн байгаа. Тээд Б. Ельцин 16 триллион түхэриг үгэхэ гэжэ захиралта үгөө.

Хүндэтэ түрэл "Буряад үнэн" газетын уншагда, ханажа, тооложо үзэт: тэрэ мүнгэн хаанаһаа гаража үгтэхэ болоноб? Россин нэгэ жэлэй олзо доход арай шамай гэжэ 150-яад триллион түхэригтэ хүрэхэ, гаргашань 200 гаран триллиондо хүрэнэ. Хүдэлхэн зон салин, пенсионернүүд пенсий, үхибүүд пособи абангүй нууха болоно гү? 1996 оной ябажа байха үедэ, Россин гүрэн хари гүрэнүүдтэ 144 миллиард доллар үрнтэй болоод байна. Гурбадахаяр хэды олон завод, фабриканууд, эмхи зургаанууд, колхоз, совхозууд палажа һандаржа, хүнүүд олоороо ажалгүй боложо, хоолойгоо гэжээхын тула буруу харгыда ороноб. Гүрэнэй экономика ехээр гээлтэдэ орожо, зоной ажагуудад ехээр муудаа. һайн дураараа, Росси, Украина, Беларусь, Казахстан нэгдээ хаа, түрүүшын бэхи нуури боложо үгэхэ һэн. Тийгэһээр байтар бэшэ бага республиканууд гэдэргээ ерэхэн лабтай.

Дүрбэдэхээр, Б.Ельцин хунгалтын урда тээхи идхалгын хүдэлмэридоо мэхэ гохо гаргажа эхилээ. Ябаһан ошоһон хото городуудта, областнуудта намда дуугаа үгыт, тийгээ һаатнай, байра байдалтай, ажагуудалтай эрид һайжарха, тоһо эдижэ, торго үмдэжэ ябахат гэжэ найдуулна. хуунгашад эдэ хооһон үгэнүүдые хуурмаг үгэнүүд гэжэ мэдэхээр бэшэ гү? Мүнөө үедэ Россин армия ба уһанай флотдо 2080 генералай тушаалууд байха аад, тэрэн хүсэнгүй дутагдана. Тиймэ дээрэһэнь 250-яад полковнигууд генералай тушаал даажа абаад, албаяа үргэлжэлүүлнэ.

Америкэ гүрэнэй экономикын гээгдэдэ ехээр ороод байха үедэ, 1933 ондо президент Рузвельт бүхы юумэндэ, эдэ ханга шалгалта ба хиналта табиһан гэдэг. Тийгэжэ гүрэн ойрын саг соо экономикаоо үргэжэ, хүл дээрээ бодоһонины дэлхэйн түүхэдэ мэдээжэ.

Байгша оной июнь харын Президентын хунгалтада хуунгашад барагдаа Геннадий Андреевич Зюгановта дуугаа үгөө һаамнай, гүрэн түрэмнай хүл дээрээ бодожо капитализмын харгыһаа гаража, һайн һайхан байдалда орохобди гэжэ найдахаар байна.

Б. БИРБАЕВ,
СССР-эй, РСФСР-эй арадай
гогээрлэй отагшын,
Буряад Республикын
габьяата багша.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

ХУУЛИДА ҮНДЭНЭЛЭН ХҮДЭЛХЭ

Һаяхан Буряад Республикын Арадай Хуралай хэдэн хороонуудай үүсхэлээр районно ба городской Советүүдэй саг үргэлжын комиссинуудай түрүүлэгшэнэр элөөд эдэ сулгарыжа, туслай сөийнар-хуралсал үнгэргэгдэбэ. Хоёр үдэр үргэлжэлхэн энэ хэмжээ ябуулгада хабаадагшад Арадай Хуралай хороонуудай түрүүлэгшэнэрэй, республикын дээдын зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдэй элидхэлнүүдые шагнаа, ойлгогдоогүй асуудалуудта тодорхой харюунуудые абаа.

Нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин түлөөлэгтэ зургаануудай хүдэлжэ эхилхээр балайшыё үни саг үнгэрөөгүй. Арад зоной хунгалтаар ниитын энэ ажалда хүдэлхээр ерэнэн хүнүүдэй ехэнхинийнь дүй дүршэлгүй, эмхи зургаануудай ажал балай һайн мэдэхгүй байһанииньшыё эли. Жэшээлбэл, Түнхэнэй аймагай районно Советэ хунгагдана 15 депутатай 10-ниинь багшанар байха юм. Тиймэһээл, депутатуудай хуралсал, илангаяа Хуулийн үндэһэ баримталан ажаллаа эрхилхэ гэхэн асуудал мүнөө тон шухала болоод байна. Энэ ушарһаа тус семинар-хуралсалай удаха үүргэнэй үндэрөөр сэгнэгдэхэ байһаниинь ойлгосотой.

Гэхэтэй хамта, үнгэрхэн жэлдэ, Буряад Республикада хуулида зохиодоогүй 105 шийдхэбэри нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин захиргаанууд абаһан байна. Хэрбээ нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин захиргаанууд ба тэлэнэй Советууд хоорондоо нягта нарин холбоотой, хуулида үндэнэлэн шийдхэбэринүүдые абажа байоалнь, иймэ олон адуунууд гаргагдахашыггүй байгаа.

"Нютагай Советүүдэй саг үргэлжын комиссинуудай арга боломжонуудын тон ехэ" - гээд Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо А.Д. Карнышев элидхэл соогоо тэмдэглээ һэн. Үнэхөөрөөшье, мүнөө урданайхидал адли зарлиг заабаринууд дээрэһээ буужа байхала болонхой. Аймагайнгаа харьяата газар дээрэ бөөлүүлэгдэжэ байха хуулида зохиодоһон ямаршыё шийдхэбэри тус комиссийн гэшүүд абаха эрхэтэй. Юрэдөөл, өөһэдөө өөһэдэгөө арга шадалаараа хүтэлбэрилэгтэй, гансал бүхы ажалтай хуулида үндэнэлхэн байха ёһотой гээд элидхэлшэ онсолон тэмдэглэнэ. Хэрбээ ямар нэгэн ойлгогдоогүй арасадаата асуудалай гарабал, Арадай Хуралай мэргэжэлтэд, хүдэлмэрилэгшэд, депутатууд арга болохоороо туһаламжа үзүүлхээр бэлэн.

Нютагай советүүдэй тэдэнэй саг үргэлжын комиссинуудай гол зорилго хадаа абтажа байһан гү, али абтахаяа байһан шийдхэбэринүүдые, шаашны хэмжээ ябуулгануудые хуулийн лэ талаһаа зүбөөр хангаха гэхэн болоно. "Энэниё онсолон ойлгожо хүдэлхэтэй гуйнаб" - гэжэ элидхэлшэн оло дахин дабтажа тодорхойлно һэн.

Тийхэдэ зоной дунда, ажалша коллективүүдэй хоорондо түрэнэн үүсхэлыё энэ дэлүүрэй харилсаанай үедэ дэмжэн хүдэлхэ гэшэ тус комиссинуудай ажалда шулаа. Энэниинь гансалшыё экономическа талаараа олзотой бэшэ, мүн зоной эрмэлзэл үүсхэлыё, эршэ зоригыё дэмжэн ябадал. Жэшэнь, Захаамнай аймагта арадай барилгаар олохон объектууд баригдадаг. Энэ үүсхэлыё али болохоор дэмжэжэ, үшөө хэрэглэгдэггүй арга боломжонуудыёнь элсүүлжэ, хуулийн ёһоор данса саархануудыёнь бэлдэхэ налог татабаринаа эхилээд бэшэшыё элхидхэлэй ажалдань хамһалсан туһалха гэшэ мүн лэ саг үргэлжын комиссинуудай ажалай нэгэ шэглэлынь болоно.

Налог татабари хэмһээ хэмжүүргүй, гээд хэн хэлэдэггүйб. Энэньшыё зүб. Арай гэжэ олоһон олзо оршын ехэнхи хубинь татагдашана ха юм. Мүнөө үедэ Россин Федерацийн 17, республиканска удхатай - 6, нютагай 23 налог тоологдодог. Энэ 23 налог татабарин 9-ниинь манай республикада мүнөөдөө хэрэглэгдэнэ. Налог татабаряар 1 триллион 295 миллион түхэриг мүнгэн нёдондо бюджетгэ ороо һэн. Тэдэнэй 60-аад процентнь нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин захиргаануудта ородог юм байна. "Тийхэдэ, ямар нэгэн шухала хэрэгтэ аймаг соогоо налог татабари суглуулха эрхэтэйт" - гээд Буряад Республикын Гүрэнэй налогово инспекцийн даргын орлогшо С.Б. Барданова элидхэл соогоо мэдээсээ. Гээд зарим ушарта налог татабари суглуулха гэхэн хуулийн эрилтэнүүдтэ таарахагүй шийдхэбэринүүд абтана. Жэшэнь Хурамхаанай аймагта - 4, Зэдын аймагта 6 иймэ ушар элрүүлэгдэнэ байна.

"Газар хэрэглэн ашаглаха талаар Россин Федерацийн Президентын Зарлиг бээлүүлэгдэжэ захалаа" - гэжэ Буряад Республикын Газарай нөөсөнүүдэй ба газар эсхэмжэлгын талаар Гүрэнэй хорооной түрүүлэгшэ Ю.И. Алексеев элидхэл соогоо хэлэбэ. Газарай талаар 1991 онһоо ябуулагдажа байһан хубилалтануудай гол удхань хадаа - тэрэниё үмсэлэлгэ болоно. 1991 онһоо урид өөрынгөө хубийн газар (пай) абаһан хүнүүдтэ мүнөө президентын зарлигаар түлбэриггүйгөөр үнэмшэлгэнүүд үгтэнэ. Тийхэдэ хубидаа абаһан газараа хэрэглэхэ талаар арбаад арга боломжонууд энэ зарлиг соо хараалагданхай.

Тус семинар-хуралсалда хабаадагшад Буряад Республикын финансын министр Г.В. Шлыковагай, хүдөө ажыхын министрэй орлогшо П.М. Болоневой элидхэлнүүдые шагнаа. Удаань Арадай Хуралай хороонуудта, тэдэнэй тусхай программаар, семинар-хуралсал үргэлжэлжэ, нютагай Советүүдэй саг үргэлжын комиссинуудай түрүүлэгшэнэр туһатай зүбшэлнүүдые, тайлбаринуудые шагнабад.

В. ШАГДУРОВ.

ШАГНАЛ

Эрдэм үйлэдбэрилгын ба ниитын ажалда үни удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр хүдэлмэрилхэнэйн түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар Буряад Республикын Президентын Хиналтын управленийн начальник **Белоколов Николай Максимовичта "Буряад Республикын габьяата инженер"** гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Хуули сахилгын зургаануудта үни удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр хүдэлмэрилхэнэйн түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 26-най Зарлигаар "Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын ветеран" гэхэн жасын гүйсэдхэхы директор **Итыгилов Василий Ильичыё Буряад Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.**

Гүрэнэй түймэрэй аюул саралгын зургаануудта үни удаан саг соо оролдосотой гоор хүдэлмэрилхэнэйн түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын Гүрэнэй түймэрэй аюул саралгын албаны хүдэлмэрилэгшэдыё Буряад Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба гэбэл:

дотоодын албанай подполковник **Бокарев Владимир Николаевичыё** - отделенийн начальник; дотоодын албанай подполковник **Дугаров Владимир Дондовичыё** - Северобайкальскын 12-дохи отрядтай начальник; дотоодын албанай майор **Кушнарёва Надежда Власовнаё** - 2-дохи пожарна частиин начальнигай орлогшо.

Худалдаа наймаанда үни удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр хүдэлмэрилхэнэйн түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар **Битаев Юрий Мироновичыё Буряад Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.**

Арадай уран һайхание хүгжөөлгэдэ ба залуушуулыёгоё һайхание ойлгохоор хүмүүжүүлгэдэ үндэр амжалтануудые туйлаһанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар Буряадай гүрэнэй хүдөө ажыхын академиин дуу, хатарай "Алтан Булаг" гэжэ ансамблиёе Буряад Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.

Гүрэн түрын, олониитын асуудалнууд

ЗОНОЙ ЭТИГЭЛ ХАРЮУЛХА

Манай гүрэнэй болон обществын хүгжэлтэ мүнөө дээрэ хуули ёһотой гүрэннэй байгуулха шатадаа үшөөл хүрөөгүй байна гэе. Ушар тиимэһээ хуули ёһоной реформо хадаа гүрэнэй, Россин Федерациин болон тэрэнэй субъектнүүдэй гүрэнэй бүхы зургаануудай уялга мүн болоно. Буряад Республикын Арадай Хурал республикын Президент болон Правительстватай суттаа 1996 ондо хуули гаргалгын программа зохёоходоо, республикын социальн-экономическа хүгжэлтэтэй, нютагай өөһэдэгдэе реформо бэлүүлгэтэй холбоотой асуудалнуудые — хуулин проектнүүдые саашадаа хаража үзэхэ зорилго урдаа табиган байна.

Гүрэнэй засагай зургаануудай, нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудай хоорондохы эрхэ түлөөлэлгэнүүдые амяралаха тухай хуулин проект ехэ удаа шанартай гээд тэмдэглэхэ байнаб. Үнэхөөрөөшье, энэмнай гол шухала асуудал болоно гэхэдэ, алдуу болохогүй. Республикымнай гүйсэдхэлгын засагай зургаанууд нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудта өөрингөө зарим эрхэ түлөөлэлгэнүүдые дамжуулан үгэхөөр хараална.

Гэбэшье нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудай эрхэнүүдэй, финансын-экономическа үндэһэ нууриие тогтоохо, өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудай Правительстватай саг зуурин хэлсээ баталха гэхэ мэтэ дуралдалнууд ороожол байдаг. Шиидхэгдээгүй асуудал үшөөл

бии гээд энээхэн баримта харуулна ха юм. Мүнөө дээрэ нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаанууд финансын-экономическа үндэһэ нууриггүй, тиимэһээ Россин болон Буряад Республикын бюджетүүд соо саашадаа хараалха ёһотой болоно. Гэхэтэй хамта республиканска ба нютагай бюджетүүдэй харисаае хайжаруулха хэрэгтэй. Нютаг нютагуудай газар дайда, газарайн ашагта малтамалууд, эзэлжэ байдаг таряалангай ба нуга сабшалангай газар гэхэ мэтэ асуудалнуудаар тодорхой хуули, эрхэнүүд ба уялганууд хэрэгтэй гэжэ тэмдэглэе.

Мүнөө үсын экономическа тогтууриггүй байдал хуули гаргалгын ба гүйсэдхэлгын засагуудай хоорондохы зүршээдөөе бии болгоһон юм.

"Буряад Республика доторхи нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын эмхидхэхэ гол ёһонууд тухай" Хуули нютаг нютагуудта өөһэдэгдэе дураар хэрэглэхэ арга олгожо болохо байна. Нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаанууд районой, городой, сельскэ Соедэй, сомоной, поселогой, нууриной эзэлдэг газар дээрэ эмхидхэгдэдэг гээд хэлэгдэнэ. Тиимэһээ өөрын зөөритэй, өөрын бюджеттэй поселково, сельскэ Соедүүд нютагай засагай гол зургаанууд гэжэ

ойлгогдохо болоно. Тиимэ болохолоороо, энээдэтэй гэхэ гү, али гашуудалтай байдалтай ушарнабди. Юуб гэхэдэ, жэшээлхэдэ, Захаминай район Закаменск хотогүйгөөр, Кабанскын район Селенгинск посёлоггүйгөөр нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын единице болохо байна бшуу. Хүдөө ажахын шахардуу хүшэр байдалда байһан үе сагта, колхоз болон совхозуудай нютагай бюджеттэ ямаршье мүнгэ оруулжа шадахаая болиһон үе сагта хүдөөгэй районуудай хүн зон "мартагдаха" баатай болоно. Ушар тиимэһээ нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын хубаарилһанай хэрэггүй гэхэ байнаб. Районной, хото городой эзэлдэг бүхы газар дайда дээрэ нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын нэгэ зургаан байгуулхада зохисотой гэжэ тоолохо хэрэгтэй. Тиимэһээ район соо — районной гулваа, хото город соо хотын гулваа хунгагдаха зэргэтэй.

Посёлогууд, нууринууд, сомонууд болон сельскэ Соедүүдтэ өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын комитетүүд байгуулагдажа, захиргаанай гулваанар нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын районно, городской Соедүүдтэй шийдхэбэрээр томилогдоог байха ёһотой.

Өөрын зөөритэй, өөрын бюджеттэй, нютагайнгаа асуудалнуудые өөһэдэгдэе шийдхэхэ шадаха нютагууд өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудтай болодог юм. Ушар тиимэһээ районууд болон городуудай үндэһэ нуури дээрэ нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгэ эмхидхэхэ

хэрэгтэй. Нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаанууд мүнөө дээрэ "худхалаятайхан" зургаан байһан хадан нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын албанда ажалаха кадрнуудые бэлдэхэ, хургаха түб байгуулха шухала. Ажахын тоосооной үндэһөөр тус түбтэ гаргашалагдаха мүнгэн зөөри олдохо ёһотой гэжэ ханагдана.

Буряад Республикын Арадай Хурал нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын гулваанартай, тэдэнэй туһалагшанартай хоёр дахин семинар-зүблөө үнгэргэһэн байна. Харин мүнөө хүдөө нютагуудта ошожо, нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудай хүдэлмэриг гэгшэдтэй семинарнуудые үнгэргэхөөр хараалнабди.

Гэбэшье гүрэнэй засагай зургаануудай болон нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудай эрхэ түлөөлэлгын амяралаха, түлөөлэлгэтэ зургаанай депутат тухай, захиргаанай-территориальна байгууламжа тухай, эрхэтэдэй хамтын суглаан (конференци) тухай, нютагай референдум тухай гэхэ мэтэ хуулинуудые республикымнай Арадай Хурал баталан абаха болоод байна. Гадна 1996-1997 онуудта нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын бэхижүүлхэ ба хүгжөөхэ талаар гүрэнэй программын проект

зохёогдожо байнхай. Тус программын проект республикын Правительствын заседани дээрэ хаража үзэгдэхэ, удаань Арадай Хуралда дамжуулан үгтэжэ, тэндэ зүбшэн хэлсэгдэхээр хараалагдана.

Республикымнай нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаанууд хуулинуудые хазгайруулдаг, ондоогоор ойлгодог ушарнууд яһала олоороо дайралдана.

Нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын захиргаануудай хуули сахин хүдэлхэ ажалые прокуратура болон сүүдүүд хинажа байха ёһотой юм. Тээд энэ арга боломжонууд үшөөл найнаар хэрэглэгдэнэгүй, ехэнхи ушартаа юумэнэй үнгэршэһэн хойно, хуулида з о х и л д о х о г ү й ш и и д х э б э р и н ү ү д э й абтаһананай һүүлээр тэдэнэр хүдэлмэриэ эхилнэ. Тиимэһээ энэ ажалда онсо анхарал хандуулха хэрэгтэй. Юундэб гэхэдэ, Хуулида таарахагүй шийдхэбэринүүдые абаха ушарнууд жэлһээ жэлдэ олошорно. Жэшээлхэдэ, Россин Федерацида 1994 ондо Хуулида таарахагүй гэхэ гү, али хуулин эрилтэнүүдые хазгайруулан 34 мянган шийдхэбэри абтаһан байна. Энэмнай урда жэлэйхидэн орходоо 1,3 дахин олон болоно.

Үнгэрһэн жэлдэ Буряад Республикада хуулигай зохилдохогүй 105 ш и и д х э б э р и н ү ү д ы е прокуратура элирүүлжэ, тэдэнэй 6-ень сүүдтэ үгэхэ баатай болоо һэн. Эдэ ушарнуудые баримталһан жэшээнүүд олон байха. Мухар-Шэбэрэй, Тарбагатайн, Ахын

аймагуудай захиргаануудай комиссионууд элдэб яла мүнгэнэй түлбэринүүдые дан үлүүгээр түлүүлжэ байһан байна. Худалдаа наймаанай гуримуудые сахяагүй байһанайнгаа түлөө тохогоһон ялые Загарай тосхоной захиргаан мүн лэ үлүүгээр абажа байгаа. 1994 ондо Улаан-Үдын захиргаан "Росинка", "Зорька", "Зандин" болон таряашадай бусад ажахынуудые хуули бусаар бүрихэдэ абажа, тэдэндэ гүрэнһөө мүнгэ хүнгэлэлтэтэйгөөр урьһалан абаха арга олгоо һэн. Тиимэһээ, 1994 оной июлин 17-до абтаһан Улаан-Үдэ хотын захиргаанай тогтоолоор нээмэл түхэлэй "Соёлой болон спортын комплекс" гэжэ акционернэ бүлгэм бүридэдэ абтаа бэдэй. Энэ объект федеральна зөөрин мэдэлдэ байһан байгаа. Ушар тиимэһээ тэрэниие үмсэлэгэ хуулин ёһоор буруу гэжэ тоологдоно. "Бурятдравница" гэжэ хизаарлагдһан эрхэтэй нэгдэл мүн лэ буруугаар үмсэлэгдэһэн гэжэ элирүүлэгдэе. 4 хүнэй үгсхэлээр байгуулагдһан энэ нэгдэл, гүрэнэй зөөри байһан предприятие үмсэлжэ, аяар 2 жэлэй туршада тэрэниие хэрэглэжэ, олзо оршыень өөһэдөө абажа байһан болоно.

Газар хэрэглэхэ талаар арсадаатай тон олон ушарнууд үзэгдэдэг байна. Жэшээлхэдэ,

Россин Федерациин Газарай Кодексын дүримүүдые хазгайруулан, Хориин аймагай захиргаанай гулваа Хориин лесхозой газар дээрэ алта угаадаг "Искра" гэжэ артельдэ алта бэдэржэ, ашаглаха эрхэтэйгээр 5 жэлэй туршада хэрэглэхыень газар үгэжэрхиһэн байгаа. Харин Хуулин ёһоор иимэ эрхэ оройдоол 1 жэлээр олгогдодог байха юм.

Гэр байра ашаглалгын асуудалнуудаар, тэдэниие худалдахадаа, түрэл гаралайхидтаа дамжуулха гэхэ мэтэ мүн лэ алдуутай эндүүтэй шийдхэбэринүүд абтагдадаг. Бабушкин хотын захиргаанай шийдхэбэрээр наһанһаа нүгшлэнэ Скрылев гэгшын гэр бүлнхидтэ тэрэнэй гэр байра дамжуулагдажа, налог татабарһаа тэдэнэр сүлөөлэгдэһэн байха юм. Тээд иимэ ушарнуудта бүхы хэрэгтэй дансануудые нотариальна конторонууд лэ бүтээн бэшэхэ ёһотой.

Эдэ болон бусад баримтанууд нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын захиргаануудай үшөөл нулаар, хуулин эрилтэнүүдые хүсэд найн сахингүйгөөр хүдэлжэ байһыень эли тодоор гэршэлнэ. Тиимэһээ шэнээр хая хунгагдаһан нютагай захиргаануудта илангаяа хуули зүб мүрөөрн сахин хүдэлхэ хэрэгтэнь тон ехэ эрилтэнүүд табигдаха байна. Юундэб гэхэдэ, нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын мүнөөнэй захиргаанууд гүрэнэй засагай зургаануудай сэхэ мэдэлдэ ородоггүй бшуу. Ушар тиимэһээ тэдэнэй абажа байһан тогтоолнууд, шийдхэбэринүүд гүйсэдхэхы болон хуули зонхилдог засагуудай шийдхэбэрээр буруу гэжэ тоологдохо ёһогүй юм. Тэдэнэй буруу зүбыень гансал прокуратурын эрилтээр сүүдэй шийдхэбэрээр элирүүлэгдэхэ зэргэтэй.

Нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын захиргаануудай дүй дүршэлтэй болохо гээшлэнэ түргэн зуурин хэрэг бэшэ, тиимэһээ хүсэн түгэлдэр хүдэлжэ захалтараа тэдэнэр элдэб олон асуудалнуудаар Арадай Хуралда, Правительствата ба хуули эрхын талаар гүрэнэй зургаануудта саг үргэлжэ ханджа байхадань таарамжатай байгаа. Харин засагай зургаанууд өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын захиргаануудай ажал хэрэгүүдые зүб ёһоорн хиналта хэжэ байха арга боломжонуудаа гуримшуулха ёһотой. Энэ талаар жэшээ болгон хэлэхэдэ, нэгэ иимэ баримта байна. Бүри хаяхан Улаан-Үдын мэриин шийдхэбэрээр арадай хуралсаай хүдэлмэрилэгшэд салин хүлһээ Социумбанкаа абахыень дуралдаха. Тиимэһээ тэдэнһээ хэншье зүбшэл нураагүй. Багшанарай олон гуйлтануудаар, би, республикын прокуратурада ба мэриин хүтэлбэрлэгшэдтэ хандаһан байнаб. Хуулида зохилдохогүй, хүнэй эрхэ

тоолоогүй энэ шийдхэбэриэе болоулагты гэжэ хэлээб. Тээд һүүлэй үедэ дуулахадамни Социумбанкаа мүнгэ абахагүй гэгшэдэй салиниие саг соонь түлэнэгүй. Энэмнай тиимэһээ юун болоноб?..

Эдэ бүгэдэһөө уламжалан, нэгэ тобшолол хэхэдэ үлүү бэшэ. Имагтал, мүнөө үедэ, нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын зургаануудта юридическэ албанай үүргэ дээшлүүлхэ хэрэгтэй. Иимэ албануудые бии болгохо, өөһэдын, нютагай мэргэжэлгэдые, залуушуулые дээдэ хургуулинуудта эльгээжэ, хургаха хэрэгтэй. Компьютерна техникэ хэрэглэжэ нураха гээшэ тон шухала. Олохон хүтэлбэрлэгшэд, мэргэжэлгэд компьютер найн мэдэнэгүй, ехэнхи ушартаа миил кабинетээ гоёохыи тула табияд байдаг зантай агша.

Нютагай харьяата газар дээрэ бэлүүлэгдэжэ байһан үйлэ хэрэгүүдтэ, шухала асуудалнуудтай шийдхэбэридэ тэндэ ажаһуудаг зон хабаадаха ёһотой. Тээд энэмнай балай ехэ анхаралда абтанайгүй гү даа? Ехэнхи ушартаа гол түлэб хүтэлбэрлэгшэд л а с у у д а л н у у д ы е шийдхэжэрхидэг янзатай. Иимэ байдал байха ёһогүй. Нютагай захиргаанууд зоной мэдүүлгэнүүдые, гуйлтануудые дары түргэн шийдхэхэ уялгагай.

Энэмнай тэдэнэй бүтээсэтэй ажалай нэгэ баримтан болоно ха юм даа. "Зоний мэдүүлгэнүүдые ба гуйлтануудые саг соонь хараха гуримууд, тэдэниие шийдхэхэ талаар харюусалга тухай" хуули манай хороон мүнөө бэлдэжэ байнхай.

Гэмтэ ябадал гаргаха ушарнуудай олошорһон тухай баран мэдэнэбди. Мүнгэ наһангай дуталдаһанһаа боложо, эдэ харша ябадалнуудтай тэмсэхэ хэрэг наһанда хүрэхөөр ябуулагданагүй. "Нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын захиргаанууд тухай" хуулин ёһоор муниципальна милици байгуулха аргатайбди. Тээд 1996 оной бюджет соо зарим нютагай захиргаанууд энэ хэрэгтэ гаргашалха мүнгэн зөөри голоолоогүй байна. Энэмнай буруу гээшэ ааб даа.

Нютагай бүхы ажал хэрэгүүдые өөһэдөө хүтэлбэрлэхэ хэрэгтэ зоние тон үргэнөөр хабаадуулха гэжэ дээрэ хэлэгдэе һэн. Ушар тиимэһээ манай хороон тус асуудалаар мүн лэ хуулин проект бэлдэжэ байнхай. Энэ проект олоной үзэмжэдэ табигдахаар хараалагдана.

Нютагай өөһэдэгдэе хүтэлбэрлгын захиргаануудай тухай хуулигай зохилдуулан, ажал хэрэгүүддэ ябуулха нэгэ хэдэ шэглэлнүүд дээрэ тогтооб. Энэмнай тон удхатай, харюусалга ехэтэй хэрэг. Нютагай захиргаануудай хуули баримталан ажалаа ябуулаад байбал, зоншье этигэлтэй байха, хүндэ нэрэн дээшээ үргэгдэхэ бэлэй.

В. МАРКОВ,
Буряад Республикын
Арадай Хуралай
комитеттэй түрүүлэгшэ.

ОЁДОЛДО ОНСО УЛЬХАТАЙ

Оёдолой "Туяна" нэгдэл Буряад республика соогоо мэдээжэ болоһоор үнинэй юм. Гурбан жэлэй урда тээ тус нэгдэл байгуулагдһанаар 50 жэлэйнгэ оёе тэмдэглэе һэн. Ажалта бэрхэ зон эндэ хүдэлдэг. Хүнэй үдэр бүрин ажабайдалда хэрэгтэй зүйлнүүдые оёжо, худалдаа наймаанда эльгээдэг гээшэ.

Иимэ хүнүүдэй нэгэн Ольга Ильинична Николаева болоно. Улаан-Үдэ хотын хургуулин 8 класс дүүргэдэ, техникескэ мэргэжэлэй 15-дахи училищида ороһон байна. 1974 ондо арбан зургаан наһатайдаа эндэ ажалда орохоёо ерээ һэн. Залуухан басагые дүй дүршэлтэй хүмүүжүүлэгшэ халуунаар угтажа абаа.

Юундэ заагагүй иишэ хүдэлхээе ерээ юм гэхэдэ, Ольга Ильинична бүри баһанаа оёхо дуратай, өөртөө элдэб янзын хубсаһа хунар оёжо үмдэдэг

һэн. Тиимэһээ мэргэжэлээ шэлэхэдэ удаан бодомжолжо, маргажа зобоогүй.

Хорёод гаран жэлдэ эндэ таһалгаряагүй хүдэлөөшье наа, залхуутай болоо, хашартай гэжэ нэгэшье дуудлаагүй юм. Мүнөөнэй ажабайдал хүндэ, салин хүлһыень хүсэд түлэдэггүй. Онһон түхээрлэгнүүдынь хуушараа, шэнье абаха гэхэдэ, мүнгэн үгы.

Оёдоһон зүйлнүүдын үнэтэй ушарһаа наймаанда гүйсэгүй. Коллективэйнгэ иимэ хүндэ хүшэр байдалдашые наань, Ольга Ильинична уруу дуруу болодоггүй, ходоодоо хүюун абари зантай юм. Тэрэнэй уран гарнуудаар оёдоһон юумэн олон: оро дэбихээрэй зүйлнүүд, элдэб янзын хубсаһа хунар.

Предприятиин директорэй орлогшо Ольга Николаевна

бэрхэ хүдэлмэриһэн тухай иимэ наймаанай үгэнүүдые хэлээ һэн:

—Ольга Ильинична найн зантай, эхилһэн юумээс ходоо дүүргэдэг, ямаршье ажалһаа сугаридаггүй. Хүдэлмэридөө тон харюусалгатайгаар хандадаг.

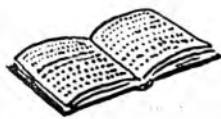
Уран гартай оёдоһодо саашадашые урматайгаар ажаллахыень хүсэе.

Елена ДОРЖИЕВА,
БГУ-гай IV курсын оюутан.

Жима ДУГАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эргэмэй кандидат

Буряад хэлэнэй үгын сан

(Багшын булан)

ТОЛИНУУДЫЕ гэхэ гү, словарьнуудые зохёохо ба бүридхэхэ асуудалнуудые эрхидэг - хэлэн тухай эрдэмэй энэ халбарие лексикографи гэдэг. Лексикографи грек үгэ: Лехикоп - словарь, толи ба дгарно - бэшэнэб.

Лексикографиин гэхэ гү, али үзэхэ зүйлын юун болоноб гэхэдэ, хэлэнэй үгэнүүдые, тэдэнэй удхануудые тодорхойлон элирүүлхэ, тэдэниие бүридхэн сутлуулжа, тусхай толинуудые гаргаха ябадал болоно.

Зорилынгоо талаар толинууд хоёр янзын байдаг: энциклопедиин ба хэлэ бэшэгэй. Юумэ, үзэгдэл, ушарал мэтые удхалан тайлбарилдаг с л о в а р ь н у у д ы е энциклопедическэ гэжэ нэрлэдэг. Иимэ словарьнууд соо ойлгосонууд үгтэдэг. Жэшээлхэдэ, совет ехэ энциклопеди, совет бага энциклопеди, үхибүүдэй энциклопеди, философиин словарь, хэлэ бэшэгэй нэрэ томьёогтой толи гэхэ мэтэ.

Үгэнүүдые болон тогтоомол холбоо үгэнүүдые тайлбарилхан толинуудые хэлэнэй гү, али хэлэ бэшэгэй гэжэ нэрлэдэг. Эдэ словарьнууд соо үгэнүүд, тэдэнэй удха тайлбарилгадаг гэшэ.

Хэлэ бэшэгэй толинууд хоёр янзын боложо хубаардаг: олон хэлэнүүдэй ба нэгэ хэлэнэй, олон хэлэнүүдэй словарьнууд хадаа оршуулгын болон, түрэлхи хэлэнэй аргануудаар ондоо хэлэнэй үгэнүүд дамжуулагдана (үгышые һаа, һөөргэнь). Жэшэнь "Ород-буряад-монгол словарь" (1954), "Буряад-ород словарь" (1974) гэхэ мэтэ. Нэгэ хэлэнэй словарьнууд дотор үгэнүүд тэрэл хэлэнэйнгээ аргануудаар тайлбарилгадаг. Эдэ толинууд хэлэнэйнгээ бүхы үгэнүүдые гү, али ямар нэгэн бүдэгдэлэй, хэлбэрийн үгэнүүдые багтаанан байдаг. Жэшээлхэдэ, литературна, нотаг хэлэнэй гү, али абтахан үгэнүүдэй гэхэ мэтэ. Ямар нэгэн хэлэнэй бүхы үгэнүүдые согсолборилһон словарьнуудые **тезаурус** гэжэ нэрлэдэг. Тезаурус хадаа грек үгэ. Буряадшалхада үнэтэ сан гэхэ гү, али эрдэнийн сан гэхэн удхатай.

Ямар үгэнүүд словарь соо оруулагдаһан, ямараар тайлбарилгадан байнаб, эдэниие боложо толинууд ингэжэ хубаардаг: тайлбар толи-үгэнүүдэй удхые болон хэрэглэлые тусхайлан тайлбарилһан байдаг (толковный); нотаг хэлэнэй толи бүхы нотаг хэлэнүүдэй гү, али нэгэ нотаг хэлэнэй үгэнүүд тайлбарилгадан үгтэдэг (диалектный); түүхын толи—хэлэнэй хүгжэлтын али нэгэн үеин үгэнүүдые бүридхэн багтаанан байдаг (исторический); үгэнүүдэй уг гарбалые тодорхойлһон толи

(этимологический); хари үгэнүүдэй толи—абтахан үгэнүүдэй удха, уг гарбалын тодорхойлогдоһон байдаг (словарь иностранных слов); адлирхуудхатай үгэнүүдэй толи (словарь синонимов); харша удхатай үгэнүүдэй толи (словарь антонимов); адляар бэшэгдэдэг, хэлэгдэдэг аад, ондо ондоо удхатай үгэнүүдэй толи (словарь омонимов); тогтоомол холбоо үгэнүүдэй толи (фразеологический); зүб үгүүлэлгын толи (орфоэпический); зүб бэшэлгын толи (орфографический); нэрэ томьёонуудай толи (терминологический); шэнэ үгэнүүдэй толи (словарь неологизмов); хуушан үгэнүүдэй толи (словарь устаревших слов); үгын бүридэлгын толи (словообразовательный); хүшэр хүндэ үгэнүүдэй толи—хэрэглэхэдэ үгүүлхэдэ гү, али бэшэхэдэ, хүшэр хүндэ үгэнүүдые литературна хэлэнэй хэлбэрилдэ согсолборилһон (словарь трудностей); уран зохёолшын хэлэнэй гү, али тэрэнэй уран зохёолгуудай, мүн ганса нэгэ зохёолой толи (словарь языка отдельного писателя или произведения); һөөргэтүүлһэн толи (обратный); үгын хэр олон дахин хэрэглэгдэһыне харуулан толи (частотный); хурямжалһан үгэнүүдэй толи (словарь сокращений). Мүн тиихэдэ газар нотагай болон хүн зоной нэрэнүүдые согсолборилһон толинууд хэлбэгдэдэг болонхой.

МҮНӨӨ БУРЯАД хэлэнэй толинууд дээрэ хуряангыгаар тогтоёбди.

Буряад хэлэн монгол хэлэнүүдэй тоодо ородог, буряад арад хуушан монгол хэлые XVII зуун жэлһээ XX зуунай 30-аад он болотор хэрэглэжэ байһан гэжэ мэдээжэ ааб даа. Ушар иимэһээ монгол эрдэмтэдэй зохёоһон оршуулгын толинууд соо буряад үгэнүүд үгтэдэг, мүн тусхайшые номууд хэлбэгдэдэг байгаа. Нэрлэбэл: Н. А. Волошинов "Ород-монгол-буряад оршуулгашан", Санкт-Петербург, 1891 он (2-дохи хэллэл 1898 он), И. А. Подгорбунский "Ород-монгол-буряад толи" (Эрхүү 1909 он) гэхэ мэтэ.

Буряад хэлэнэй тусхай толинуудые зохёохо талаар ехэ ажал 30-аад онуудһаа үргэнөөр эхилһэн байна. Юундэб гэхэдэ, энэ үеэр ород хэлые шудалха хэрэгтэ, оршуулгын хүдэлмэридэ толинууд айхабтар хэрэгтэй болоһон байха юм.

Нэрэ томьёонуудай толинууд. Буряад хэлэндэ шэнэ ойлгосонуудые тэмдэглэһэн үгэнүүдые согсолхо, үгэ терминүүдые гэхэ гү, али нэрэ томьёонуудые бүридхэн гуримшуулха зорилготойгоор тусхай Терминологическа комисси үшөө 1926 ондо Буручкoмoй дэргэдэ

байгуулагдаһан түүхэтэй.

Буряадта түрүүшын толинуудай нэгэн болохо "Ород-монгол нэрэ томьёоной словарь" хуушан монгол хэлэндээрэ 1928 ондо хэлбэгдээ, хоёрдохёо заһагдаһанай удаа 1930 ондо гараа. Толи соо 2000 ниитэ-политическэ, тусхай эрдэмэй терминүүд оруулагданхай. Оролто үгыень профессор Б. Барадин бэшэһэн, толи зохёогшодой нэгэниинь байһан юм. 1933 ондо Д. Ирдынеев, А. Кожевников болон В. Трипольскийн бүридхэһэн "Ород-буряад техникскэ тобо толи" (барилгын хүдэлмэрийн) хэлбэгдэһэн юм. Түүхэнь һонирхолтой. Энэ толи зохёогшодой нэгэн, Казахстанай габыята барилгашан В. Трипольский гэгшэ иигэжэ дурдана:

"1932 ондо Приднепровско түмэр харгын инженер Дээдэ-Үдэдэ паровоз-вагон заһабарилгын завод барилсахаяа ерээ һэм. Хүдэлмэри ехэнхидээ гар ажалай һэн. Морёор шорой зөөдэг, мүн тэлүүрээр, ябаган тэргээр зөөхэ ушар болодог һэн. Барилга дээрэ элдэб аймагуудһаа ерэһэн буряадууд олоороо хүдэлдэг байһан. Эдээр Буряадай түрүүшын хүдэлмэришэн ангиин түлөөлэгшэд байгаа. Тиихэдээ ород хэлэ муу мэдэдэг, хэлэһэн юумэ ойлгодоггүй һэн. Тиимэһээ туһатай ном хэрэгтэй болоо юм. Түргэн саг соо энэ толиие хэблүүлэн гаргаа һэмди. Зохёогшодын би, инженер Трипольский, барилгын захиргаанай дарга инженер Г. С. Кожевников байһамди. Буряад хэлэн дээрэ Д. Ирдынеев оршуулаа юм".

1934 ондо "Буряад терминологическа комиссиин бюллетень" буряад хэлэн дээрэ хэлбэгдэһэн, зургаан дугаар гараһан байна: 1-дахи дугаартань географийн терминүүд, 2-дохи дугаартань буряад хэлэнэй грамматикын, 3-дахи дугаартань геометрийн, 4-дахи дугаартань физикын, 5-дахи дугаартань арифметикын, 6-дахи дугаартань байгаалин нэрэ томьёонууд.

1934 ондо В. Л. Егоровой зохёоһон "Ород-буряад географийн нэрэ терминүүдэй толи (Тобшо тайлбаритай)" гэжэ ном лата үзэг дээрэ барлгадаа. Энэ толидо долоон жэлэй һунгуулин программын ёһоор үзэгдэхэ 1400 тухай шухала хэрэгтэй нэрэ томьёонууд оруулагдаа, тайлбаринь дэлгэрэнгы бэшэ, тон тобохоноор зохёогдоһон.

Жэшэнь, Ага-Ага. Онон голдо нийлэдэг... гол, энэ голый шотаг.

Баргузинский залив—Баргажан булан. Байгал нуурай (далайн) булан, Баргажан голый адагта.

Вечная мерзлота—мүнхэ сэдэй хүрэнгир. Газар доторхи

гэдэдэггүй сэдэб (газарай) дабхарлиг.

Калькутта—Калькутта. Бенгали булангай эрьедэхи Энэдхэгэй ехэ хото.

Б. Барадинай "Хэлэ литературн терминүүдэй ород-буряад толи" 1935 ондо хэлбэгдээ бэлэй. Энэ толидо ород, буряад хэлэнэй, тэрэнэй грамматикын, литературн гол шухала нэрэ томьёонууд ороһон байна. Хамтадаа 1500-аад шахуу термин болоно. Тиихэдээ терминүүд мийн лэ оршуулагдаһан бэшэ, харин уншагдаһа ойлгосотой байхын тулада эдэ үгэнүүд тобохоноор, нэгэ заримдаа тон д э л г э р э н г ы г э э р тайлбарилгадан байха юм. Жэшэнь:

Абзац—ном бэшэгэй удхые илгәһан тэмдэгүүдэй тон бага тэмдэг, шэнэ мур.

Вводные слова—илгархан үгэ, илгархан морфемэ, оролто үгэ.

1941 ондо Д. А. Абашеевэй зохёоһон "Военно-политическэ терминүүдэй хуряангы словарь" хэлбэлһээ гараһан байгаа.

1949 ондо Ц. Б. Цыдендамбаевай "Ниитэ-политическэ терминүүдэй хуряангы словарь" толилогдоһон гэшэ. Энэ словарта 1500 шахуу терминүүд оруулагдаһан, тиихэдээ нэрэ томьёо бүхэндэ тобохон тайлбары үгтэһэн байгаа.

Жэшэнь: **Аналогия**—адлидхалга, тааруу тэмдэг, дүтэрхы зүйл—алибаа юумэнүүдэй гү, ойлгосонуудай өөһэд хоорондоо тусхай нэгэ талаараа адлирхуу, дүтэрхы байла.

Идея—идей, (иногда) үзэл суртал—гол, шухала ба ударидахы удха шанартай бодол, үзэл гү, али теори.

Мүн тиихэдэ "Буряад-ород словарь" үгтэһэй. Жэшэнь:

Аажам хүгжэлтэ—постепенное развитие; эволюция.

Агаарай хүрээ—атмосфера. **Адли эрхэ**—равноправие гэхэ мэтэ.

1961 ондо Д. Б. Булаевай бүридхэһэн "Буряад-оронд бургуулин багшанарай, хурагдай хэрэглэхэ политехникскэ терминүүдэй (нэрэнүүдэй) ород-буряад-англи-немец хэлэнүүдэй справочник" гэжэ ном хэлбэгдээ һэн.

Оршуулгын толинууд. 1932 ондо А. Н. Боржоновагай зохёоһон "Ород-буряад хэлэнэй тобо толи" гэхэн ном хэлбэгдэн гараа бэлэй.

1941 ондо Д. А. Абашеев К. М. Черемисов хоёрой "Ород-буряад-монгол тобо толи" хэлбэгдэн гараа. Энэ словарь соо 12 мянган үгэ оруулагдаһан байгаа. Оролто болгон, энэ словарь соо хуряангы буряад хэлэнэй дүримүүд үгтэһэй: абяалуудай үгүүлэл, аялануудай таарадал, мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй байра. Толи соо үгэнүүд оршуулагдан үгтэнэ, тиихэдээ олонхи ушарта удхаараа адли үгэнүүд хэрэглэгдэнэ. Жэшэнь:

Ассигновать—гаргашалха, һомолхо.

Выделяться 1. (отличаться) илгарха, 2. (отделяться) халаха, 3. (выделяться) тобойхо, 4. (распирделяться) хубаарилагдаха.

1951 ондо К. М. Черемисовэй зохёоһон "Буряад-оронд словарь" гараа һэн. Энэ толи соо оруулагдаһан үгэнүүд 25000

байгаа.

К. М. ЧЕРМИСОВ 1973 **ОНДО** энэ толиёо хоёрдохёо буряад литературна хэлэнэй алтан дээжэ баялигы хүсэд дүүрэнээр хэрэглэжэ, 44 мянган үгтэй толи болгон, Москвагай "Советская энциклопедия" гэжэ хэлбэлээр гаргуулаа. Тиихэдээ энэ толи соонь буряад хэлэндэ бии болоһон шэнэ үгэнүүд болон тогтоомол холбоо үгэнүүд, абтахан үгэнүүд яһала нэмэгдээ. Буряад үгэнүүдэй грамматическа тодорхойлые, тэрэнэй бүридэл ба удха шанарые тон дэлгэрэнгы тодоор тайлбариллаа. Үгэнүүдэй олон удхые тодоложо тайлбарилһан зохиод жэшээнүүдээр хангаһан байха юм.

Жэшэнь, **абаха** гэжэ үгэ 22 удхатайгаар тайлбарилгадана, харин ажал гэжэ үгэ 3 удхаар:

Ажал 1. (труд, работа; ажал хамгаалга охрана труда; Социалист Ажалай Герой (или Б а а т а р) — Герой Социалистического Труда; ажал хэхэ—работать; трудиться, редко хозяйствовать; ажал хэхэ дуратай—трудолюбивый; ажал хэхэ шадалгүй ажал хэхэ шадахаа болиһон—нетрудоспособный ажал хэхэ шадалгүй байлга (или болилго), ажал хэхэ шадахаа болилго—нетрудоспособность; ажал хэнгүй олоһон—нетрудовой (о доходе); коммунист ажалай бригада—бригада коммунистического труда; ажал хэхэ хүн болодог, арые дабажа хүлэг болодог—(поговорка)—трудясь человеком становятся, а преодолевая горы—аргамаком; ажал хэхэ эрхэ право на труд; ажалай бүтээсэ—производительность труда; ажал эмхидхэлгэ—организация труда; ажалдаа ошохо—отправиться к себе на работу; ажалдаа дуратай—трудолюбивый; ажалдаа һайн хүн—работяга; ажал ехэтэй хүдэлмэри—трудоёмкая работа; 2) хозыяство; промысел; часто передается также аффиксами для обозначения отрасли сельского хозыяства; разведение жого-чегю л, чаще всего со знач.-водство, -делие и др.; адуун ажал—коневодство; мал ажал—животноводство, животноводческое хозыяство; газар ажал - земледельческое хозыяство; земледелие; заһаһа бариха (или барилгын) ажал—рыболовецкое хозыяство, рыболовный промысел; рыболоводство; зүгын ажал—пчеловодство; таряан ажал—полеводство, хлебопашество; хоний ажал—овцеводство; архи уухада аминда харша, айл хэсэхэдэ ажалда харша (посл.) водку пить—для здоровья вредно, по аилам (т. е. по соседям) шьяться—для хозыяства вредно; 3. (атр. или префиксально переводится по знач. определяемого; ажал хүдэлмэри—работа; ажал хүдэлмэрийн зүб зам—правильное направление в работе; ажал хэрэг—дело, дела; ажал хэрэгээрэ ишэ тиишээ ябаха—ходить по своим делам туда-сюда; ажал ябуулга—деятельность; ажал ябуулагша—деятель, гүрэнэй ажал ябуулагша—государственный деятель; искусствын габыята ажал ябуулагша—заслуженный деятель искусства (Үргэлжэлэлыне хожом гараха).

Эрдэм хуралсалай шэнэ шатада

Байгша оной мартын 27-28-да Буряадай 1-дэхи лицей-интернадаг хурагшад республиканска олимпиада болоодуурээ. Энэ олимпиадада буряад, ород уран зохёолой, хариин хэлэнүүдэй, түүхын, зохёохы маягай, номууды урлан зуража шэмэглэхэ болоод үльгэршэдэй секцинүүд хүдэлхэн байна.

Үльгэршэдэй секцидэ дүн хамта 17 хурагшад, Ивалгын, Хэжэнгын, Хурамхаанай, Улаан-Удын (Железнодорожно район), Захааминай, Загарайн, Мухар-Шэбэрэй, Бэшүүрэй, Сэлэнгын, Түнхэнэй, Яруунын, Баргажанай, Хориин, Зэдын, Хяагтын аймагуудхаа болоод Шэтын, Эрхүүгэй областнуудай, Агын, Усть-Ордагай национальна округуудхаа хабаадаһан байна.

Би эндэ бүлэг үльгэршэдэй секцидэ хабаадаһан хургуулийн үхибүүдэй бэлиг шадабари тухай, багшанарын энэ талаар ямар хүдэлмэри хэһэн байнаб, саашадаа энэ дэмбэрэлтэй ажалай хүгжэлтэ ямар байгаа хаа дээрэб гэхэ мэтын асуудалнуудаар өөрынгөө бодол тобшолон хэлэхэ ханаатайб.

Хурагшадтай үльгэр хөөрэхэ бэлиг шадабари элирүүлэн шалгахын түлөө хоёр шатын шалгалта дабан гаргуулаһан байнабди. Эдэ залуу үльгэршэднай түрүүшын үдэр үльгэрнүүды түүрэн хэлэхэ шадабария харуулаһан байна. Энэ шалгалтын дүнгөөр 8 хурагшад илгаран гаража, саашаа мүрысөөгөө үргэлжэлүүхэ эрхэтэй болоо. Шалгалтын дүнгөөр абажа харахада, хурагшад ехэнхидээ үльгэрнүүдэйнгээ хэһэгүүды хайнаар сээжэлдэж ерэхэн байна. Тиихэдээ багша хурагшадтаа үльгэр шэлэн сээжэлдүүлэхэ гээшэ тон шухала ажал мүн. Буряад арадаймнай үльгэр ехэ олон, урдан нютаг бүхэндэ үльгэр хөөрэдэг үльгэршэд байһан ха юм. Тэдэ үльгэршэдөө морин үльгэрнүүды манай эрдэмтэд, арадайнгаа аман зохёолдо дуратай эдэбхитэд суглуулан бэшэжэ абahan байна. Мүнөө үедэ тэдэ үльгэрнүүд манай эрдэмтэдэй ашаар номууд боложо хэблэгдэн гаража байдаг. Зарим үльгэрнүүд олондо мэдэжэшы бэшэ байжа болохо, хэр тийгэбэшы багшанар энэ талаар ажал хэжэ, тэдэ номууды бэдэрэн оложо хомор хэлэгдэдэг үльгэрнүүды хурагшадтаа сээжэлдүүлэн түүрээжэ хургаа хаань, хайн байгаа.

Энэ талаар хурагшадтай хөөрэхэн үльгэрнүүды абажа харахада, 9 хурагшад "Гэсэр" үльгэршөө хэһэгүүды, 4 хурагшад "Аламжи Мэргэн" үльгэршөө хэһэгүүды түүрэн хөөрэхэн байна. "Гэсэр" үльгэры хайн мэдэхэ, сээжээр хөөрэхэ гээшэмнай ехэ хайн. Энэ үльгэрнай хэмжүүрээрэ тон ехэ. Удха шанарын ехэ гүнзэгы, доторойн уран хайханайн байгуулаага орёо баян ха юм даа. Тиихэдээ эндэ сээжэлдэн

хөөрэхэ хэһэгүүды удхалан шэлэн олохо гээшэ тон шухала. Ехэнхи "Гэсэр" үльгэршөө хэһэгүүды хөөрэхэдөө, хурагшад оролто, эхин тальень хөөрэхэ гэжэ оролдоно, уран гоё, удха түгэдэр үльгэрэй хэһэгүүд ойроо хүртэнгүй үлшоо гээшэ гү гэжэ ханахаар. Багша өөрынгөө үхибүүдээр "Гэсэр" үльгэры ехинхэнь хүүл хүрэтэр хайнаар шэнжэлэн үзэжэ, хурагшын дуратай хэһэг удха шанарын харан шэлэн абаха ёһотой.

Саашань хэлэхэдэ, эдир үльгэршэд нютаг нугынгаа үльгэршэдөө сээжэлдэхэн үльгэр-онтохонууды хөөрэжэ, түүрээжэ маягын хадуун абahan хүбүүд, басагад хомор байгаа гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. хургуулийн буряад хэлэнэй багшанар хурагшадтаа нютагайнгаа үбгэд, хүгшэдөө урданай буряад аман зохёолнуудай зүйлнүүды суглуулха ажал хайнаар эрхилхэ ёһотой. Иимэ ажал эрхилхэдэ, үхибүүд буряадайнгаа аман зохёол, ёһо заншал гүнзэгыгөөр мэдэхэ болоно.

Мүнөө олимпиадада энэ талаар илгаран гараһан хурагшад бии. Жэшээлбэл, Яруунын аймагай Мужыхын дунда хургуулийн хурагша Доржиев Даша-Нима буряад хубсаһа түгэд үмдэнхэй гаража, үльгэр түүрээхынгөө урда тэндэ һууһан зоние уран хайханаар амаршалаад, өөр тухайгаа, өөрынгөө уг гарбалаа долоон үе хүрэтэр дурдан хэлэхэн байна. Энэ ушар дээрэ халга тогтон өөрынгөө ханамжа хэлэхэ дуран хүрэнэ. Буряад арадайн эртэ урда саһаа угаа хайн мэдэхэ үлгэжэ оролдодог байгаа. Ури хүүгэдтээ уг гарбалаа, түрэлнүүдээ мартахаар бэшээр танилсууддаг, түрэлэйнгөө хайн ябаһан хүнөөр омогорхдог, хүүгэдтээ жэшээ болгон магтадаг заншалтай байгаа. Үшөө уг гарбал юундэ хайн мэдэхэ хэрэгтэйб гэхэдэ, таба-долоон үе соогоо түрэл гарал зоной үхибүүд айл бүлэ болохо ёһогүй байгаа. Жэшээн, айл болоо хаа, уг муудаха, мохоорхо, үлбэртэхэ гэжэ хэлэгдэдэг байгаа.

Энэ ушарһаа мүнөө урданайнгаа ёһо өөдэнь хэргэжэ, хүбүүд, басагадаа түрэлхидтээ хайн танилсуулха ёһотой болоно. Мүнөө үедэ ахамад зон өөрынгөө уг гарбал бэшэжэ, үхибүүдтээ дамжуулха, тэдэнь саашань үргэлжэлүүхэ, угаа улам суурхуулха, угаа бузарлахагүй гэжэ оролдохо болоно. Энэмнай хүмүүжүүлгын ехэ удха шанартай. Энэ талаар үльгэршэдэй секцидэ хабаадаһан оюутад табан үеһөө дээшэн уг гарбалаа мэдэхэ байна. Зэдын аймагай Цагаатайн дунда хургуулийн хурагша Сосоров Виталий 11 үе хүрэтэр хөөрөжэ үгөө. Энэмнай ехэ хайн гээшэ.

Энэ хүбүүмнай Зэдын аймагай Дээдэ-Бургалтай гэжэ нютагта ажаһууһан үльгэршэн Жалсанай Балдан гэгшын хөөрэхэн "Хүйлэн Хүхэ моритой Хүхэ мэргэн баатар" гэжэ үльгэры хөөрөжэ үгэхэн байна. хургуулийн багша Б. Д. Балданова бэшэжэ абahanаа хурагшадтаа заажа үгэхэн алдартай. Иимэ ажал хэхэдэ, нютагайнгаа үльгэршэдэ дуушадые суурхуулха, олондо мэдэхэ болгохо байна.

Саашань дээрэ дурдагаһан Доржиев Даша-Нима үльгэр хөөрэхэдөө, нютагайнгаа буряад орон соогоо суутай үльгэршэн Рэгзэн Эрдыеевтэ заалгаһан "Алтан Галзуу ноён хүбүүн" гэжэ үльгэрэй түүрээлгэ түүрээжэ,

мэдэхэ байба (багшань Д. Д. Доржиева), энэ хүбүүмнай саашадаа багшатаа үльгэр түүрээжэ мэргэжэлэ мулин хурсадхаха, тодоор, зүбөөр түүрээдэг болохо гэжэ найданабди.

Урданай үльгэр түүрээжэ ёһо заншал мартагдажа байһан гээшэ, һүүлэй жэлнүүдтэ өөдэнь үргэгдэжэ, хургуулийн багшанар өөһэдэньгөө эдэбхээр үхибүүдтээ үльгэр түүрээхы заана. Тиихэдээ урданай ёһоор үльгэр түүрээжэ маягын, аялгын ехэнхидээ мэдэхгүй байһан дээрэхэ элдэбээр арга мурөө олоно ха юм. Буряад урданай морин үльгэрнүүды түүрээжэ Эхирэдэй, Унгын голой, Хориин үльгэршэдэй аялга,

юм. Хоёрдохи үдэртөө хурагшадта 10 асуудалһаа бүридэхэн буряад аман зохёолнуудай бүхы жанрнуудта хабаатай тобшо асуудалнууды бэшэжэ, түрүүшын үдэр шалгаржа гараһан хурагшадтаа хуйлгэжэ үгэхэдөө, сээжээр бэшэ, харин саарһан дээрэ тобшоор бэшэжэ харюусаха зорилго урдань табиһан байнабди. Юундэб үгэхэдэ, буряад уран зохёолоор, аман зохёолоор үхибүүд ганса сээжээр харюусангүй, бодооло гүйлгэжэ бэшэжэ, багшынгаа асуудалда харюусахадань, саашанхи хуралсадань тон ехэ нүлөө үзүүлэхэ байна. Манай залуу үльгэршэд эндэ үгтэхэн асуудалда бэшэн харюусажа шадаа. Харин зарим үедэ бэшэжэ

мэдүүлэл холбоходоо ядалдан алдана, грамматическа алдуушы гаргана гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Бидэ, шалгаһад, үгтэхэн асуудалнуудта хурагшад хэр зэргэ зүбөөр харюусажа тайлбарилжа шадаха байнаб гэхэн бодоодо анхаралаа хандуулаа

хэмди. Зай, ийгээд хоёр үдэрэй дүнгөөр түрүүшын 1-дэхи, 2-дохи хууринуудта хоёр хурагшад Яруунын аймагай Мужыхын дунда хургуулийн Доржиев Даша-Нима (багшань Ц. Д. О. Цыдыпова), Агын национальна округой Урда-Аргалин дунда хургуулийн Цыбанова Оюна (багшанарын Ю. А. Дашинимаева, Л. С. Цыбанова); 3-дахы хуурида Усть-Ордагай Үбэсын дунда хургуулийн Барлуков Паша (багшань Т. Г. Шадаева) гараа. IV-дэхи, V-дахы хууринуудта хоёр хурагшад Хэжэнгын 2-дохи дунда хургуулийн Шойнжонов Дандар (багшань Д. А. Доржиева), Мухар-Шэбэрэй аймагай Хүсөөтын дунда хургуулийн Эрдыеева Сарюна (багшань Э. Ж. Гомбожапова) гэгшэд илажа гараа.

Энэ олимпиада бэлдэн үнгэргэхэдэ, Эрдэм хуралсалай минигерстезын тусхай хүдэлмэрилэгшэд, Буряадай 1-дэхи лицей-интернадаг багшанар, Буряадай гүрэнэй университетэй, Зүүн Сибирийн соёлой болон искусствын академиин эрдэмтэ багшанар, Буряадай Ниитын эрдэмэй институттай эрдэмтэд ехэхэн ажал хэжэ гараһан байна гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Тиихэдэ ажалай дүнгөөр багшанарай ханамжа гэхэдэ, үльгэршэдэй секцидэ үхибүүдэй наһа дээшэлүүлжэ, 8-9-дэхи классай хурагшадһаа гадуур, 10-дахы класста хуража байһан үхибүүды хабаадуулха гэхэн дурадхал ороо. Саашадаашье эдир үльгэршэдэй тоо олон болохо гэжэ найдаа.

В. ГУНГАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

ҮЛЬГЭР ТҮҮРЭЭЛГЭ МАРТАГДАХАГҮЙ...

гадна Унгын голой суута үльгэршэн Бура Барнаковай "Нарин хүзүүн Гүлдэмэй", эхирэдэй үльгэршэн С. Сонтохоновой, Бура Барнаковай Эрхүүгэй, Ахасаран Бальчиновой, Галсан Тыхеевэй Агын, Рэгзэн Эрдыеевэй, Марба Базаровой Яруунын аймагай түүрээхэн үльгэрнүүд бии юм. Эдэ түүрээлгэнүүды пластинка дээрэ буулгажа олоной дунда тарааха саг ерээ. Үхибүүды зүбөөр үльгэр түүрээжэ хургаа гээшэ ехэ шухала. Олимпиадада хабаадаһан залуу үльгэршэдые энэ талаарнь нягтаар шалгаха хэрэгтэй болоно.

Олимпиада үнгэргэжэ байха үедэ баһа нэгэ иимэ асуудал гараһан байна. Басаган хүн үльгэр түүрээжэ ёһотой гү, али үгы гү? Урдан буряад зоной заншада үнэхөөрөө эхэнэр хүн үльгэр түүрээдэггүй, хорюултай байһан юм. Энэ хорюул ганса буряадуудһаа гадуур ондоо Сибирийн арадуудай дунда дэлгэрэнги байгаа. Харин мүнөө сагнай ондоо болоо гээшэб даа. Үльгэр хөөрэхэ дуратай, онсо бэлигтэй басагады хорijo болохогүй, өөрынгөө арга шадабари энэ талаар харуулаг лэ гэжэ ханагдана. 17 залуу үльгэршэдэй долоонийн басагад байгаа.

Үхибүүд үльгэр хөөрэхэдөө, булга буряад хубсаһа үмдэхэ гэжэ оролдоһон байна. Тиихэдээ буряад малгай, дэгэл, утал зүбөөр оёһон хубсаһа үмдэхэ ёһотой, юундэб гэхэдэ, энэмнай баһа нэгэ хургаал болоно гээшэ. Багшанар энэндэ анхаралаа хандуулха ёһотой. Баһа тиихэдэ нэгэ хэды хүбүүд үльгэр хөөрөжэ байхадаа, үбэрһөө гаһа гаргажа хорсогоон байжа хөөрөө. Энэ талаар урданай суута буряад үльгэршэд эрдэмтэдэй тэмдэглэхэнэй ёһоор олонхинь тамхи огтолон татадаггүй байһан

шадабари бии юм. Мүнөө үедэ миндаһан дээрэ буулгадаһан суута үльгэршэд Суман Сонтохоновой, Бура Барнаковай Эрхүүгэй, Ахасаран Бальчиновой, Галсан Тыхеевэй Агын, Рэгзэн Эрдыеевэй, Марба Базаровой Яруунын аймагай түүрээхэн үльгэрнүүд бии юм. Эдэ түүрээлгэнүүды пластинка дээрэ буулгажа олоной дунда тарааха саг ерээ. Үхибүүды зүбөөр үльгэр түүрээжэ хургаа гээшэ ехэ шухала. Олимпиадада хабаадаһан залуу үльгэршэдые энэ талаарнь нягтаар шалгаха хэрэгтэй болоно.

Олимпиада үнгэргэжэ байха үедэ баһа нэгэ иимэ асуудал гараһан байна. Басаган хүн үльгэр түүрээжэ ёһотой гү, али үгы гү? Урдан буряад зоной заншада үнэхөөрөө эхэнэр хүн үльгэр түүрээдэггүй, хорюултай байһан юм. Энэ хорюул ганса буряадуудһаа гадуур ондоо Сибирийн арадуудай дунда дэлгэрэнги байгаа. Харин мүнөө сагнай ондоо болоо гээшэб даа. Үльгэр хөөрэхэ дуратай, онсо бэлигтэй басагады хорijo болохогүй, өөрынгөө арга шадабари энэ талаар харуулаг лэ гэжэ ханагдана. 17 залуу үльгэршэдэй долоонийн басагад байгаа.

Үхибүүд үльгэр хөөрэхэдөө, булга буряад хубсаһа үмдэхэ гэжэ оролдоһон байна. Тиихэдээ буряад малгай, дэгэл, утал зүбөөр оёһон хубсаһа үмдэхэ ёһотой, юундэб гэхэдэ, энэмнай баһа нэгэ хургаал болоно гээшэ. Багшанар энэндэ анхаралаа хандуулха ёһотой. Баһа тиихэдэ нэгэ хэды хүбүүд үльгэр хөөрөжэ байхадаа, үбэрһөө гаһа гаргажа хорсогоон байжа хөөрөө. Энэ талаар урданай суута буряад үльгэршэд эрдэмтэдэй тэмдэглэхэнэй ёһоор олонхинь тамхи огтолон татадаггүй байһан

Уншагшадтай һонорто

ТӨӨРИНЭН ТҮРЭЛӨӨ БЭДЭРНЭБ

Үнгэрэгшэ зуунай һүүл багаар, Сүүгэлэй дасанһаа Жигмидэй Донгид гэжэ шойрошон ламые Анагай дасан залаһан ха. Энэ ламбагай Хөлго-Бодонгууд омогой, Шандали нютагта 1850-яад оной үеэр түрэхэн байлтай. Дүүнь, минии нагаса, 1855 оной һэн.

Донгид ламбагай Ага нютагаа бусаагүй, нэгэшы айлшалжа, түрэлхидтөө үзэгдөөгүй, Хойто-Хори руугаа үбгэрхэн ха. хурагаар дуулбарида, хара болоод, һамга абажа, түбхинэнгэхэн байгаа. Хүүгэды тогтоожо ядажа байтараа нэгэ

хүбүүтэй болохолоороо тэрэндээ Харабаһан гэжэ нэрэ үгэхэн ха.

Эдэ бүгэдэнь яагаад Ага руугаа дуудаба юм бэ гэхэдэ, Хориин һүүлшын тайшаа байһан Бамбацэрэнэй Эрдэнийн һамган Агада түрхэмүүдтэй, тийгээшье энэ Донгид ламын түрэлэй басаган байжа, "Хори ерэжэ нагасаяа олооб" гэжэ баярлаһан юм аа гү. Тэрэ Харабаһаниинь үхи хүүгэдтэй болоһон гээ.

Тэдэнь гушаад онуудаар, паспорт абаанаар, иимэ аягүй нэрэхэ халашоогүй хаа, Харабасанов гү, али Басанов гээд ябалтай.

Мүнөө үедэ тэрэ Донгидой тон дүтын түрэл түтимын Ага нютагаараа нилээд үдэнг, Улаан-Үдөөршы, хаа хаагуур ажаһуудаг болонхой. Иигэжэ байтар залуушуулнай мэдэхгүйн ушарһаа үбгэ һамган болошоод, уг нагасанадараа ураг садан боложо, эриг дорой

ябадал гаруужаг гэжэ ханаагаа зободогби.

Энэ намтар мэдэхэ бишы 74-дэхи жэлдээ ябанаб. Тиймэнээ энэ Донгид ламбагайн угсаатан харюу үгэхэ байха гээд этигэхэ дуран хүрэнэ. Зүгөөр нэгэ иимэ ушар ойлгохоор: Донгид ламбагай һамга абажадаа, хубараг нэрэхэ болижо, анханайнгаа хара нэрэдэ, ороо ёһотой, энэ нэрынь халта дуулаһаншы ханаа.

мартажархиһан байнаб.

Бидэ хүгшэд Улаан-Удэ хүүгэдэйнгээ үргэмжэдэ һаяшаг ерэхэн, Буряад ороной хүдөө нютагаар ямаршы харилсаагүйн, хурагшалха мурөө олохогүйн ушарһаа түрэл "Буряад үнэндөө" ханданабди. Тиймэнээ уншагшадһаа, илангаяа Хори, Яруунынхидһаа, харюу хүлээнэбди. Һайн Чонин дуулгаха байха гэжэ найданабди.

Манай гэрэй хаяг: 670038 г. Улаан-Удэ, пос. Исток, Береговая, 32. Дамбиниам ЦЫРЕНДАШИЕВ.

Хүн ба үе саг
**НЭРЭНҮҮДЫНЬ
САГААРУУЛАГДАБА**

Буряад Республикада ажаһууһанаа политическэ шалтагаанаар хашалган, хамалганда орогшодой хэргүүдын 1996 ондо сагааруулагдаа гэбэл:

1. **Овчинников** Иосиф Прокопьевич, 1901 ондо Ивалдын аймагай Красноярово хууринда түрэн, Улаан-Үдэ хотодо ажаһуудаг байгаа. РСФСР-эй УК-гай 82 статьягай 1-дэхи хууин ёһоор, 1937 оной декабриин 28-да тусхай газарта ябуулагдаһан аад, тэрбедэһэнэй түдөө 8 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

2. **Гунзенов** Цырен, 1902 ондо Захааминай аймагта түрэн, Санагын дасанда лама байһан. 1930 оной июлиин 27-до УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдаа. 1931 оной апрелиин 27-до түрмэдэ наһа бараһан юм.

3. **Гашинов** Даши, 1911 ондо Захааминай аймагай Сарлан хууринда түрэн юм. "Шэнэ буудал" гэхэн хүдөө ажахын коммунын түрүүлэгшэ ябаа. 1930 оной июниин 28-да УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдажа, 1931 оной мартын 26-да түрмэдэ наһа бараһан юм.

4. **Лобсанов** Радана (Дубсанов Радна) 1874 ондо Захааминай аймагай Борто хууринда түрэн. Лама, гэр бүлэгүй. 1930 оной июниин 2-то УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдажа, 1931 оной ноябриин 4-дэ түрмэдэ наһа бараһан байна.

5. **Найданов** Цырен-Доржи, 1900 ондо Мэлэ-Борто сомондо түрэн, Санагын дасанай лама байһан. 1930 оной июниин 28-да УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдажа, 1931 оной апрелиин 9-дэ түрмэдэ наһа бараһан юм.

6. **Бандеев** Жигмит-Гылык-Жамсо, 1873 ондо Захааминай аймагай Болхой хууринда түрэн, үмсын ажахыда хүдэлөө. 1930 оной июлиин 27-до УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдажа, 1930 оной декабриин 8-да түрмэдэ наһа бараба.

7. **Сультимов** Найдан (Холхо), эрхээ хаһагдахадаа Чулгумов Найдан гээд бэшээтэй. 1870 ондо Захааминай аймагай Борто хууринда түрэн юм. Шаргэнтэ нютагай ой модоной ажахыда хүдэлэн. 1930 оной июлиин 28-да сүүдэлгэжэ, 1930 оной декабриин 17-до түрмэдэ наһа бараа.

8. **Цыренов** Очир (Бадмаев Очир), 1907 ондо Эдын голдо түрэн юм. Ой модоной ажахыда хүдэлэн. 1930 оной июлиин 28-да эрхээ хаһагдажа, 1930 оной декабриин 17-до түрмэдэ наһа бараһан юм.

9. **Банзаров** Сандак-Самбу, 1862 ондо Захааминай аймагай Эдын-Голдо түрэн юм. УК-гай 58-2 статьягай ёһоор 1930 оной июниин 27-до эрхээ хаһагдажа, 1930 оной ноябриин 1-дэ түрмэдэ наһа бараһан юм.

10. **Башлиев** Доржи (Шулгори), 1870 ондо Захааминай аймагай Зэлиг хууринда түрэн юм. 1930 оной июлиин 27-до УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдажа, 1931 оной майн 6-да

наһа бараһан юм.

11. **Банзаров** Цыден-Еши (Цыденпил), 1873 ондо Захааминай аймагай Далахай хууринд түрэн юм. 1931 оной июниин 27-до УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдажа, 1931 оной апрелиин 17-до наһа бараһан юм.

12. **Лодоев** Жимба, 1898 ондо Сэлэнгын аймагай Тамчын сомондо түрэн. Улаан-Үдэ хотын Дээдэ-Онгостойн амаралтын байшанай харуушан байгаад, 1939 оной апрелиин 19-дэ УК-гай 58-2 статьягай ёһоор гэмнэгдэжэ, 8 жэлээр эрхээ хаһагдаһан. 1939 оной августын 6-да наһа бараба.

13. **Тубатаров** Манидар (Рыгзыт) Доржиевич, 1886 ондо Хяагтын аймагай Наран-Хунды хууринда түрэн. Хүдэрийн дасанай габжа-лама байһан. 1936 ондо июлиин 31-дэ УК-гай 58-2 статьягай ёһоор гэмнэгдэжэ, 5 жэлээр эрхээ хаһагдаа.

14. **Хабусов** Павел Бадмаевич, Кабанскын аймагай Корсаково хууринда ажаһууһан байна. 1940 оной октябриин 10-да 10 жэлээр эрхээ хаһагдажа, 1947 оной феврилиин 3-да Сиблагай Бериккульска таһагта наһа бараһан юм.

15. **Бадмаев** Цырен-Доржо, 1880 ондо Сэлэнгын аймагай Мүртэй хууринда түрэн. Габжа-лама байһан, гэр бүлгүй. 1937 оной декабриин 9-дэ УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

16. **Аюшеев** Нанзат Цыренович, 1907 ондо Захааминай аймагай Адаг хууринда түрэн. "Майн 1" гэхэн колхоздо хүдэлжэ байһанаа, 1937 оной декабриин 4-дэ УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан. 1943 оной апрелиин 14-дэ сүлөөдэ табигдаа.

17. **Самойлов** Александр Григорьевич, 1886 ондо Шэтэ хотодо түрэн. Востоксибтрансесэй Хэлгын-Адагай конторын тоо бүридхэгшөөр хүдэлхэдөө, Тарбагатайн аймагай Хэлгын-Адаг тосхондо ажаһууһан. 1940 оной декабриин 9-дэ УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

18. **Белых** Сафрон Прохорович, 1871 ондо Загарайн аймагай Карбаиновка нютагта түрэн. 1941 оной феврилиин 15-да УК-гай 58-10 статьягай ёһоор гэмнэгдэжэ, 5 жэлээр эрхээ хаһагдаба.

19. **Очиров** Балдан, 1885 ондо Бэшүүрэй аймагай Гутай нютагта түрэн, габжа-лама байһан, гэр бүлгүй. 1937 оной декабриин 9-дэ УК-гай 58-10 статьягай ёһоор гэмнэгдэжэ, 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

20. **Шагдууров** Чимит, 1871 ондо Захааминай аймагай Сагаан-Морин сомондо түрэн юм. 1937 ондо декабриин 9-дэ УК-гай 58-10 статьягаар гэмнэгдэжэ, 8 жэлээр эрхээ хаһагдаһан.

21. **Цыренов** Бама (Бамбан), 1880 ондо Сэлэнгын аймагта, Ирдэлгын материалаар Ивалдын аймагта түрэн. Янгаажанай дасанай габжа-лама

байһан. 1937 оной декабриин 13-да РСФСР-эй УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

22. **Бадмаев** Бальжи-Нима, (Ода), 1877 ондо Сэлэнгын аймагай Гильбэрэ улуста түрэн. Янгаажан дасанай габжа-лама байгаад, 1937 оной декабриин 13-да РСФСР-эй УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

23. **Ламаев** Дамдин Гылыкович, 1884 ондо Захааминай аймагай Утаата хууринда түрэн. 1937 оной декабриин 7-до РСФСР-эй УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

24. **Бадмажапов** Бато-Мунко, 1886 ондо Хориин аймагай Шүбгэ нютагта түрэн. Гэр бүлгүй, Анаагай дасанай габжа-лама байгаад, РСФСР-эй УК-гай 58-10 статьягаар гэмнэгдээд, 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

25. **Цырендоржиев** Пурбо, 1878 ондо Сэлэнгын аймагай Дээдэ-Оронго нютагта түрэн. "Олзон-Туяа" колхоздо дарханаар хүдэлжэ байһанаа, 1940 оной декабриин 27-до УК-гай 58-10 статьягай ёһоор 8 жэлээр эрхээ хаһагдаа.

26. **Батуев** Даша-Дондок, 1903 ондо Захааминай аймагай Хамни нютагта түрэн. 1930 оной июниин 26-да УК-гай 58-2, 58-10 статьянуудай ёһоор эрхээ хаһагдаад, 1930 оной декабриин 2-то сүлөөлэгдэһэн юм.

27. **Лобсанов** Самбу (Халзан), 1883 ондо Захааминай аймагай Мынхугай нютагта түрэн. УК-гай 58-2 статьягай ёһоор 1930 оной июлиин 23-да эрхээ хаһагдаад, 1930 оной декабриин 2-то сүлөөлэгдэһэн юм.

28. **Жамбалов** Балдан, 1870 ондо Захааминай аймагай Хонто нютагта түрэн, 1930 оной июниин 28-да УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдаад, 1930 оной декабриин 2-то сүлөөлэгдэһэн юм.

29. **Сампилов** Цырен (Цыренов), 1907 ондо Захааминай аймагай Утаата нютагта түрэн. УК-гай 58-2 статьягай ёһоор 1930 оной августын 1-дэ эрхээ хаһагдаад, 1930 оной декабриин 2-то сүлөөлэгдэһэн юм.

30. **Цыдемпилов** Цыретор-Жамцо, 1910 ондо Захааминай аймагай Далахай нютагта түрэн. 1930 ондо июлиин 23-да УК-гай 58-2 статьягай ёһоор эрхээ хаһагдаад, 1930 оной декабриин 2-то сүлөөлэгдэһэн юм.

31. **Алсаев** Матвей Алсаевич, 1873 ондо Эхирэд-Булгадай аймагай Нагалык нютагта түрэн. Кировэй нэрэмжэтэ колхоздо хүдэлжэ байгаад, 1937 оной октябриин 19-дэ УК-гай 58-2 статьягай ёһоор 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

32. **Герасимов** Фёдор Васильевич, 1865 ондо ВСО-гой Акшаагай аймагай Ново-Казачинска нютагта түрэн. Шэтэн областиин Улаан-Ононой аймагай Дулдурга нютагта ажаһуухадаа, "Авангард" колхоздо хүдэлөө. 1937 оной ноябриин 2-то 10 жэлээр эрхээ хаһагдаһан юм.

И. ГРИШИН,
таһагай начальник,
юстициин ахмад советник.

Агуу Илалтын 51 жэл

**МОСКВАЕ СҮЛӨӨЛЭПСЭҺЭН
ГАБЬЯТАЙ**

76 наһатай дайнай ба ажалай ветеран Василий Михайлович Мостовскойтой һаяхан Советүүдэй таламай дээрэ митингын үедэ танилсаа нэм. Тэрэ 1-дэхи танкова корпусой генерал Котаковой 117-дохи бригадада танкист ябаа.

- Би Москвае дайсанай һабарһаа сүлөөлэлсөөб.

1944 ондо Зүүн-Пруссияда фашистнуудай томо түхээрлэгнүүдые бута сохиһонийнгоо түлөө "Шэн зоригой түлөө" медалаар шагнагдааб. Кенигсберг хото шадар дайлагдажа ябаһаар ехээр контузи абаад, 1945 ондо майн 9-нэй Илалтын һайндэрые госпитальдо утгаһан байһаб, - гээд старшина танкист намда тобшохоноор хэлээ нэн.

Дайгаа дүүргэжэ, даагаяа һүүдэлһэнэйнгөө удаа Василий Михайлович Улаан-Үдын "Бурмежколхозстрой" нэгэдэлдэ механикаар удаан жэл хүдэлөөд, наһанайнгаа амаралтада гараһан юм. Тэрэ Агуухэ дайнай түрүүшын үдэрһөө 1945 оной май һара болотор эхэ ороноо хамгаалан жагсаһан байна. Василий Михайлович сээжээрээ дүүрэн орден, 10 гаран медальнууд, "Отличник - водитель", "Отличник артиллерист" гэхэн тэмдэгүүдтэй.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. М. Мостовской.

С. БАЛДУЕВАЙ фото-текст.

**ШЭНЭ БҮЛЭНҮҮД
МҮНДЭЛНЭ**

Мүнөө хэды хүшэр сагай тохёолдобошые, Бархан, Элэн, Хонхино, мүн лэ бүхы район дотор түрэ хуримууд найрһаар. Мүнгэ алтагай хоморшые наань, хүнүүд арга шадалаараа хүбүүд, басагадаа гэр бүлэ болоходонь, бүхы дарамалаа хүдэлгэжэ, найр наада хэнэ. Юундэб гэхэдэ, мүнөө сагта залуу бүлэнүүдэй бии болохо гэшшэ ехэ удха шанартай, муу сагта зон олоороо наһа барана, харин түрэн үхибүүд үсөөн. Һаяхана Бархан нютагаймнай залуу хүбүүн басаган хоёр хуби залагаа холбожо, хүрһыгэ алтан дэлхэйн жама ёһоор үбгэ, һамган болобо гэшшэ. Эдэ хэд бэ гэхэдэ, Александр Арсаланович Дондунов, Октябрина Нимаевна Бадмаева болоно. Амаршалгын олон үгэнүүд эдэлээ, тэдэнэй тоодо милициин майор Б. Ч. Чойнжинов, ажалай ветеран Нима Буянтуевич Бадмаев, бэри басаганай эсэгэ Дарижап Арсаланович Яковлев, мүн бусад олон зон һайн үгэнүүдые хэлэжэ, сагаан эдеэнэй дээжэлээ хүртэжэ, бэлэгүүдээ барюулба. Хуулиин ёһоор шэнэ айл бологшод бүридхэдэ абтаба. Сомоной захиргаанай толгойлогшын орлогшо Виктор Дармаев үгэ хэлэжэ, залуушуулые хани халуунаар амаршалаад, гэрлэлгын документ барюулба, тиигээд олон үхибүүдтэй, эбтэй, эетэй боложо түбхинэһыень үнэн зүрхэнһөө хүсэбэ.

Басаганай урагууд олон даа, эдэб үнэтэй сэнтэй бэлэгүүд барюулагдаа, тэдэнэйнь тоодо үхэршые, хонидшые бии, юрэдөө, залуу бүлэ гэрээ дүүргэхэ бээ. Александр Дондунов ДРСУ-гай харгын хүдэлмэришэн, наһанайнь инаг. Октябрина медсестра мэргэжэлтэй. Басаган хүргэн хүбүүн хоёроймнай түрэлхидынь олон байжа, амаршалгын һайхан үгэнүүд, дуунууд болон шүлэгүүд, хатарнууд эдэлжэл, хүнжинэжэл байгаа нэн. Гэр бүлэ болоһон Саша Октябрина хоёрто һайн һайханые, зол жаргалые хүсэнэб.

Б. ДОНДУПОВ,
хүдөө бэшэгшэ.

ДЕКАБРИСТА ЗОРЮУЛАН

Суута декабрист Николай Александрович Бестужевай түрэнхөөр 205 жэлэй ойдо зорюулагдан дурасхаалай үдэшэ республикын үндэһэн библиотекэд боложо үнгэрбэ. Тэрэ үдэр библиотекын зал соо уран зурагай выставкэ эмхидхэгдээ. Мүн фото-зурагуудай, архивай гар бэшгүүдэй, ном болон журналнуудай выставкэ харагшадай анхаралыг тон ехээр татаа.

Николай Бестужев хадаа декабристка хүдэлөөнэй эгээл эдэбхитэй гэшүүдэйнь нэгэн хэн. Тэрэ 1825 оной декабриин 14-дэ Сенадай талмай дээрэ Далайн гвардейскэ экипаж ударидан гаргаһан байна. Тээд буһалгаанай дарагдананай хүүлээр Н. А. Бестужев манай нютаг руу сүлэгдэн юм. Тиигэжэ тэрэ 1839 онһоо 1855 он болотор Селенгинскэдэ сүлэгдэ байгаа. Мүнөө үедэ тэндэ декабристнуудай музей хүдэлдэг.

Байгша ондо декабристын түрэнхэн үдэртэ Россин

радиоогоор Николай Бестужевай ородой түүхэ болон соёлдо оруулан хубита тухай хонирхолтой дамжууланууд хэгдэһэн байна. Н. А. Бестужев өөрынгөө нүхэд болохо декабристнуудай 80 гаран портредүүдыг зураһан юм. Мүн тэрэ Ородой флодой түүхэшэн, Россин далайн сэрэгэй музейн директор байгаа. Мүн гайхамшагта декабрист бэлигтэй уран зохёолшо байһан гэжэ мэдээжэ.

Энэ дурасхаалай үдэшэдэ мэдээжэ нютаг ороноо шэнжэлгшэ, уран зохёолшо, журналист В. В. Бараев Москва хотоһоо ерэжэ хабаадалсаа. Тэрэ мүнөө үедэ Бестужевуудай гэр бүлын угай харбаае ухашалан бэдэржэ байнхай.

Буряад Республикын габьяата уран зурааша В. Ф. Архипов манай нютагта сүлэгдэ байһан 8 декабристын портредүүдыг сугларагшадай хонорго табиһан байна. Тиихэдээ тэрэ зохёохы зам тухайгаа, декабристнуудай портредүүд дээрэ яажа хүдэлһэн тухайгаа хоорэжэ үгөө.

Мүн энэ үдэшэдэ хабаадахаяа Владивосток хотоһоо Алексей Александрович Старцев ерээ. Тэрэ хадаа Н. А. Бестужевай дүшэ хүбүүн юм. А. А. Старцев сугларагшадта Владивосток

хотын урданай фото-зурагуудыг харуулаа. Тэндэнь тэрэнэй үбгэ эсэгын хирпиисын заводуудыг харанабди. Старцев хүпесэсэй гаргаһан хирпиисээр хуушан Владивосток хотын дүрбэнэй нэгэ гэрнүүдынь баригданан түүхэтэй.

Н. А. Бестужевай хүбүүе Старцев үргэжэ абаһан гэжэ түүхэлээ мэдэнэбди. Тэрэ хүбүүнэйнь эхэ буряад басаган нэмнай даа. Мүнөө декабристнуудай музей Старцевай байһан гэртэ түбхинэнхэй.

Тэрэ үдэшэ сугларагшадай урда Сэлэнгын аймагай соёлой таһагыг даагша В. Д. Гунзынова үгэ хэлээ. Тиихэдээ мүнөө үедэ декабристнуудай музейгэ ямар хүдэлмэрийн ябуулагдажа байһан тухай, хоорэжэ үгэһэн байна. Мүн түүхын эрдэмэй кандидат А. В. Тиваненко декабристнууд тухай хонирхолтой материалнуудыг олоһоноо хоорэжэ үгөө.

Ю. БУДАЕВ.

ПОЭДЭЙ ХОЁРДОХИ НОМ

Цыденжаб Цыритороной "Сагаан булаг" гэжэ нэрэтэй түрүүшын ном 1992 ондо Буряадай номой хэблэлээр барлагдан гаража, олон тоото уншагшадта хүргэгдэһэн байна.

Энэ шүлэгшэмнай 1947 ондо Агын Буряадай автономито округтой Аргали нууринда түрэнхэн юм. Аргади нютаг талаан бэлигтэй хүнүүдээр олон гээшэ. Энэл нютагһаа Буряадай бэлигтэй уран зохёолшо болохо Арсалан Жамбалон, Цыдып Жамбалов болон бусад урган гараа бэлэй.

Цыденжаб Цыриторон бүри эхин хүргүүлида нуража ябаха үеһоо эхилжэ, шүлэг бэшэжэ туршадаг болоһон намтартай. Тэрэ 1973 ондо Шэтын политехническэ техникум дүүргээд, Мухар-Шэбэрэй аймагта хүдэлжэ эхилһэн юм. Удаань Ц. Цыриторон Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргэжэ, инженер-механик мэргэжэлтэй болоо хэн.

Поэдэй бэшэһэн шүлэгүүд "Буряад үнэн", "Буряадай залуушуул", "Толон" газетэнүүдтэ, "Байгал" журналда, мүн "Хонхо сэсэг" гэхэн хамтын суглуулбарида хэблэгдэһэн байна.

Бүри хаяхан хэблэгдэн гараһан тэрэнэй шүлэгшын хоёрдох ном "Буурал толгой" гэжэ нэрлэгдэнхэй. Тус ном дүрбэн ехэ хубиһаа бүридэнэ: "Эдин нютагни, эжы абамни", "Наһанай дуран", "Хүсэл, эрмэлзэл, жаргални", "Бодото албан—дорюун алхам" гэхэн болоно. Энэ хубинуудай нэрэнүүдхээ бодомжолон харахада, ном соо оруулагданан шүлэгүүд түрэл дайдадаа, түрэнхэн гэртэхиндээ, Буряад оронойнгоо суута нятагуудта, инаг гансадаа, ажабайдалай орёо асуудалнуудта, бодото сэрэгэй албанда зорюулагданхай.

Поэт номойнгоо эхиндэ иигэжэ бэшэнэ:

Дун сагаан хонин—дуунайм дээжэ,
Дууша малша басаган—дуунайм дээжэ,
Дуулим нэмжээ тала—дуунайм дээжэ,
Дуран, жаргал, ажал—дуунайм дээжэ.

Алтан шаргал шэниисэ—дуунайм дээжэ,
Ажабайдал, амидарал, аза талаан—дуунайм дээжэ,

Ая гангын хангал—дуунайм дээжэ,
Аба, эжын хургаал—дуунайм дээжэ.

Энэ дээрэ үгтэһэн шүлэг уншаад байхадаа, поэдэй зүрхэ сэдхэхэлыг ямар бодолнууд тамалнаб гэжэ ойгонобди. Эдэ бодолнуудай дунда инаг дуранай мэдэрэлэй ехэ нуури эзэлдэг байһаниинь мэдээжэ:

Омог шалюухан басагадай
Орон дэлхэйдэ олонш хаа,
Нийдэхэ далимни, нэшхэлни—
Нэллэ, минни гэхэмни.
Шэнхинэмэ нэрэтэй, солотой,
Сэбэрхэн басагадай олонш хаа,
Шэлэжэ олоһон дангинам—
Ши, Нэллэмни гэхэмни.
Наһанай харгы бадарааха
Нарамни ходо ябаарай.
Замайм холыг залгуулха
Заяанайм нүхэр ябаарай.

Энэ ном Буряадай Уран зохёолшодой холбооной "Наран" гэжэ хэблэлээр Мухар-Шэбэрэй аймагай типографида хэблэгдэн гараа. Түгэсхэлдэнь хэлэхэдэ, поэт шэнэ номоо орооо шэмэглэн зураһан байна

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

АЛДАР НЭРЬИЕНЬ МҮНХЭЛБЭ

"Хүн болохо баһаһаа, хүлэг болохо унаганһаа" гэхэн арадаймнай сээсн мэргэн үгэ Буряад ороноймнай элитэ эрдэмтэ, физико-математикийн эрдэмэй доктор, Россин инженернэ академийн гэшүүн Намжил Бодиевич Чимитдоржиевай ажабайдалда хабаатай юм. Эрдэм нуралсал гэхэдэ, андагаари үсэд зантай Намжил хүбүүхэн нуралсалынгаа үедэ хэн нэгэнһээ доогуур сэгнэлтэ багшаһаа тушаан боложо абажархибал, үсгэн нүхэдөөрөө наадаха сагаашыг мартаад номоо үзэхэдөө, ямар нэгэн асуудалыг ойлгоогүйдөө, һанаагаа амардаггүй, нилээд онсохон юм хэн гээд хамта нурадаг нүхэдэнь дурсан ябадаг. Класһаа класста эрхим сэгнэлтэнүүд дээрэ нураһан тула болбосоролойн аттестат соо ород литератураар "4" гэхэн гансахан сэгнэлтэ би. Хэжэнгын дунда нургуулиг дүүргэһэн Намжил Чимитдоржиев Эрхүүгэй университетэд нуралсалаа үргэлжэлүүлһэн намтартай. Физик мэргэжэлтэй Намжил Чимитдоржиев Буряадай Эрдэмэй түбэй Естественнэ эрдэмэй институтта хүүлшынгээ үдэр хүрэтэр амжалта түгэсөөр хүдэлмэрлэһэн габьяатай. Физико-математикийн эрдэмэй докторой нэрэ зэргэ хамгаалһан Намжил Бодиевич лабораторие даагшаар, Буряадай Эрдэмэй түбэй президиумэй түрүүлгшын орлогшо болотороо ургаһан юм. Буряад ороной мэдээжэ эрдэмтын бэлдүүлһэн олон тоото шэнжэлгэнүүд, нээлтэнүүд түрэнэй удха шанартайда тоологдог байһан тула Намжил Бодиевичай ажал, хэрэгүүд тухай газетэнүүдтэ бэшгэгдэдэггүй нюуса байһан гэжэ эндэ онсолон тэмдэглэлтэй.

Хамта хүдэлдэг нүхэдтөө, оортөөшье тон шанга эрилтэ табидаг хүн байһан.

Эрдэм-шэнжэлгын талаар онсо габьяатай Намжил Бодиевич Чимитдоржиевай алдарт нэрье мүнхэлхэ талаар тоонто нютагайн Улзытын дунда нургуулийн коллектив, баһаһаа сугтаа нураһан нүхэдэнь, мүн Хэжэнгын аймагай өөһэдэнь хүтэлбэрийн захиргаан эмхидхэлэй горитой хүдэлмэри ябуулаа гээд эндэ онсолон тэмдэглэлтэй.

Тус нургуулийн дэргэдэ жэл урда байгуулагданан музейдэ суута хүбүүнэйнгээ нэрье олгоһондо зорюулагданан баяр ёһолол-байгша оной апрелин 26-да олон зоной, айлшадай хабаадалгатайгаар болобо. Энэ хүшэр сагта олоной хабаадалгатай баяр ёһолол үнгэргэхэ хэрэг нилээд орёо болонхой аабдаа. Улзытэ тосхоной хүн зоной, нютагайн фермернүүдэй, аймагай захиргаанай болон олон эмхи зургаануудай туһаламжа, дэмжэлгээр энэ баяр ёһолол нилээд эмхитэйгээр үнгэржэ, нютагайхидэйн, холоһоо бууһан айлшадайн, нүхэдэйн, сэдхэхэлэй хүбшэргэе хүдгөөһөн байха юм. Эрдэмтын наһанайн нүхэр Галина Доржиевна Доржо эзэтээ, олон жэлнүүдэй туршада хамта хүдэлһэн эрдэмтэд, шабинарын, нургуулийн үсын үүри нүхэдэнь, республикымнай засагай зургаануудай түлөөлэгшэд, аха, эгэшэ, дүүнэрын музей нээлгын ёһолодо хабаадажа, сэдхэхэлэй найхан үгэнүүдээр алдарт хүбүүгээ дурсан ёһолһон байна.

Үдэрэй 12 сагта Улзытын дунда нургуулийн нурагшад холоһоо бууһан айлшадаа сагаан эдэгээр, хадагаар хүндэтгэйдэ хүлээн ултаба. Удаань тус нургуулийн директор Ирина Дондковна Гембоева айлшадаа нургуулийнгаа байһанда урижа, эрдэмтын хани нүхэр, биологийн эрдэмэй доктор Галина Доржиевнада, зээ Доржодонь музей нээлгын улаан утаһа нэрьемэ алыг ташалган дорой хайшуулаба.

Нургуулийн нэгэ класс соо эмхидхэгдэһэн музейдэ нютагай солото хүнүүд тухай мэдээнүүд, ажахын түүхэ, гаталһан замуудынь, Намжил Чимитдоржиевай ажабайдалайн шатануудыг харуулан стэндүүд түхээрэгдэнхэй. Эрдэмтын хубийн хэрэгсэлнүүдэй тоодо бэшэжэ ябаһан ружканы, шодэнын шэл, элдэб үнэмшэлгэнүүд, болбосоролойн аттестат болон бусад хэрэгсэлнүүд олоной анхарал татана. Музейтэй танилсаһан айлшад, нютагай зон хүдоогэй клубта ошожо, баярай суглаанда хабаадаба.

Тус нургуулийн багша, энэ музейе эмхидхэгшэ Валентин Гармаевич Ширабон "Намжил Бодиевич Чимитдоржиев бэлиг суута эрдэмтэ" гэхэн темээр тобшо элидхэл хэбэ. Удаань 11-дэхи классай нурагша Нимбу Балданов "Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ара таладашыг Илалта шэрээлсэгдэһэн" гэхэн асуудалаар тодорхой мэдээсэл хэһэн байна.

Удаань аймагай өөһэдэнь хүтэлбэрийн захиргаанай гулваагай орлогшо В. Б. Батуева, Буряад Республикын Арадай Хуралай комитедэй түрүүлэгшэ Д. Ч. Боросгоев, Г. Д. Чимитдоржиева, түүхын эрдэмэй доктор Ш. Б. Чимитдоржиев үгэ хэлэһэн, үнэтэ бэлэгүүдыг нургуулийн музейдэ барюулаба.

Намжил Чимитдоржиевай үүри нүхэдүүд физико-математикийн эрдэмэй доктор Д. С. Санитов, эрдэмэй кандидатуд В. Р. Адвокатов, А. С. Батороев, эрдэмтын шабинар мүнөө Физико-математикийн эрдэмэй доктор Ю. Л. Ломухин, эрдэмэй кандидат Д. П. Дарижапов, хамта хүдэлһэн нүхэрэнь Ю. Б. Башкуев, Хэжэнгэ эблээй түрүүлэгшын орлогшо П. Ж. Хоржиров гэгшэд сэдхэхэлэй дулаан үгэнүүдыг хэлээд, үнэтэ бэлэгүүдыг нургуулийн хүтэлбэридэ дамжуулаа. Уран зохёолшо Ц. Б. Цырендоржиев музейдэ хоёр туужынгаа гар бэшэгыг бэлэгтэйгээр барюулаад, тоонто нютагтаа зориулан шүлэг уншаа.

Энэ баяр ёһололой үедэ СССР-эй арадай артист Д. Ц. Дашиев, оперо болон баледэй академическэ театрай ургажа ябаа залуу дуушан Д. Зондусев гэгшэд үлзытынхидыг аялга дуугаараа амаршалаа. Удаань энэ нургуулийн дуу, хатарай "Нолонго" ансамблин гэшүүд хонирхолтой концерт табижа, нютагайнгаа хүн зоной, айлшадай зүрхэ сэдхэл уяруулаба.

Д. ХУБИТУЕВ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННОКОЛЛЕГИ: РИПЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ЖИИ ЖИТОВ Б.-М.Ж. (харюусалгата секретарь), ГАРМАЕВ Р.Б. (Буряад Республикын Президентын ба Правительствын анпарат), СУНДАРОН Д.Д. (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудыг даагша: ДАНШЕВА Г.Х., ДОНДОГОЙ Ц.Ц., ОЧИРОВ С. Д., САМБЯЛОВА Т. В., ПИШТАЕВ В.И. (хэблэгэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ,
Каландаришвилини
үйлсэ, 23, "Буряад үнэн"
газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2
хуудалан хэмжээтэй.
Индекс 50901.
Хэлэг 4170.
Хэблэлдэ
тушаагданан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэхэн
АО-до газетэ хэблэгдээ.
Директорайн телефон: 2-40-45.
Б-0079-дэхи номертойгоор
бүридхэлдэ абтанхай.
Заказ № 7767.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшын - 2-68-08, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-62-62, таһагууд: нийтын-политическэ - 2-55-97 (даагшан), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшан), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон нургуулинуудай - 2-60-21, (даагшан), 2-57-63, олонойн хүдэлмэрийн ба мэдээлэлэй - 2-54-93, (даагшан), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерни түбэй - 2-66-76. Манай корресподепнтүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61.

"Бурятия" хэблэгэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-35-95.